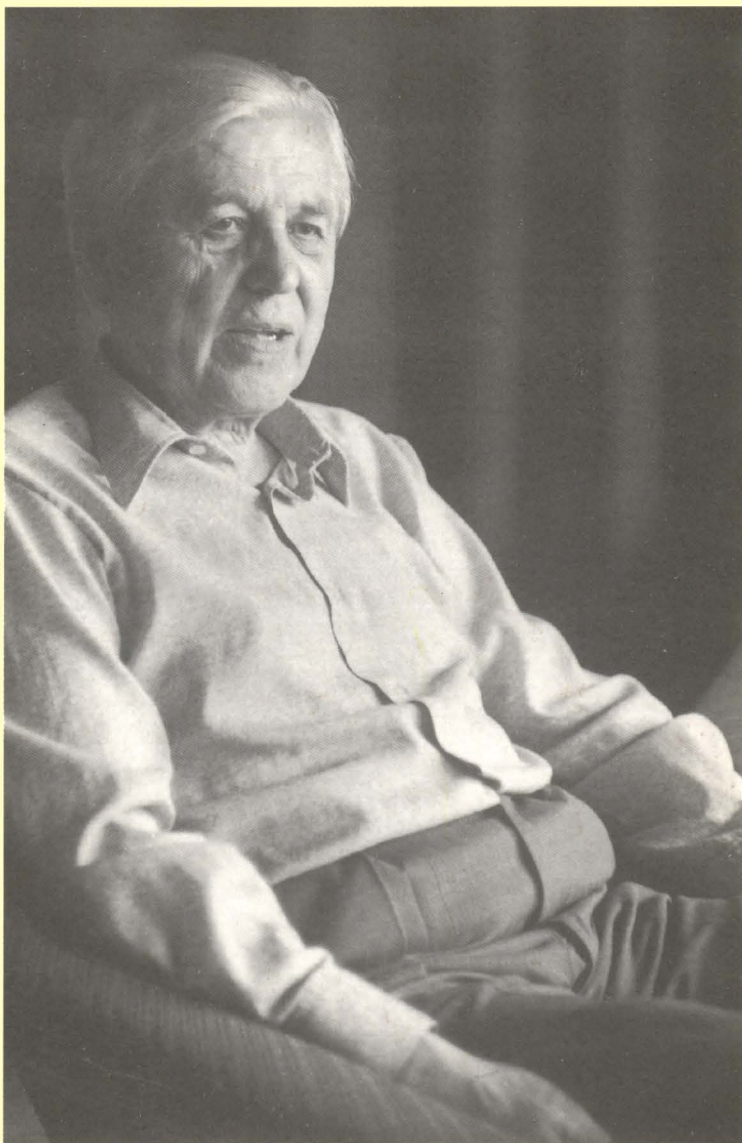

KORDA

IFJ. LELE JÓZSEF

AZ ÚR KÉSZEN TALÁLTA ŐT
BÁLINT SÁNDOR ÉLETE

IFJ. LELE JÓZSEF
„AZ ÚR KÉSZEN TALÁLTA ŐT”
BÁLINT SÁNDOR ÉLETE

IFJ. LELE JÓZSEF

„Az Úr készen találta Őt”

Bálint Sándor élete

KORDA KIADÓ
KECSKEMÉT
1996

A könyv megjelenését támogatták:

Művelődési és Köznevelési Minisztérium
KÉSZ Szegedi Szervezete
Szegedért Alapítvány
Szeged Megyei Jogú Város Önkormányzata
Magánszemélyek

Köszönöm Gyulai Endre Püspök Úrnak,
hogy buzdítást, lehetőséget adott e könyv megírásához,
illetve megjelentetéséhez

Köszönöm támogatóim megértését.

Hálás vagyok a Korda Kiadónak a közreműködéséért.

Kiadja a KORDA Kiadó
6000 Kecskemét, Lestár tér 2. (T.: 76/328-977)
Felelős vezető: dr. Bujdosó Gabriella
Megjelent a MERCATO BT. gondozásában (T.: 76/487-417)
ISBN: 963 8004 74 6
Petőfi Nyomda és Csomagolóanyag-ipari Rt. Kecskemét
Felelős vezető: Sebesvári László

ELŐSZÓ

Sok mindent lehet egy közöttünk élt emberről szóló könyvtől várni. Pontos életleírást, jóhangzású, színes történeteket, munkáságának felmérését, eredményeinek közlését és még sok más lehetőséget. Ez a könyv talán mindezeknek, illetve igazán egyiknek sem felel meg. Előbünk állít az író egy tudóst, aki vallásos ember volt, aki sokat szenvedett, aki meghurcolt tudós volt, aki a magyar népi kultúráért, főleg vallásos kultúra megismeréséért és megismertetéséért mindent megtett, amire csak képes volt. És mindezt, többnyire igen nehéz időszakban végezte, akkor, amikor a vallásról beszélni és írni nem volt „időszerű”. Abban az időben elvből, vagy állásféltebsből, vagy a még magasabb vezetők előtti megfélemlés, kiűnni akarás vágyából, üldözni kellett mindent, ami a valláshoz tartozott.

Magánélete sem volt felhőtlen. Családi konfliktusokkal telve, de minden nehézségében az Isten erejére épített, és annyi megaláztatás és szenvedés után is, csak emberileg nézve, hősieen a keresztény szeretet mellett tett tanúságot.

Amit csak politikának tartott, mint a Mindszenti per akkori megítélését, látszólag nem vállalta a hősie kiállást, de amit lelki ismeretében az egyházhoz tartozás ügyének ítelt, abban mindvégig hűségesnek láttuk.

E könyv tartalmaz még egy értéket: az író nem egymaga akarja bemutatni szakmai nagy elődjét, hanem segítségül hívja az ismerősök, tanítványok, munkatársak nagy táborát és azok véleményét szedi csokorba és adja át az olvasónak.

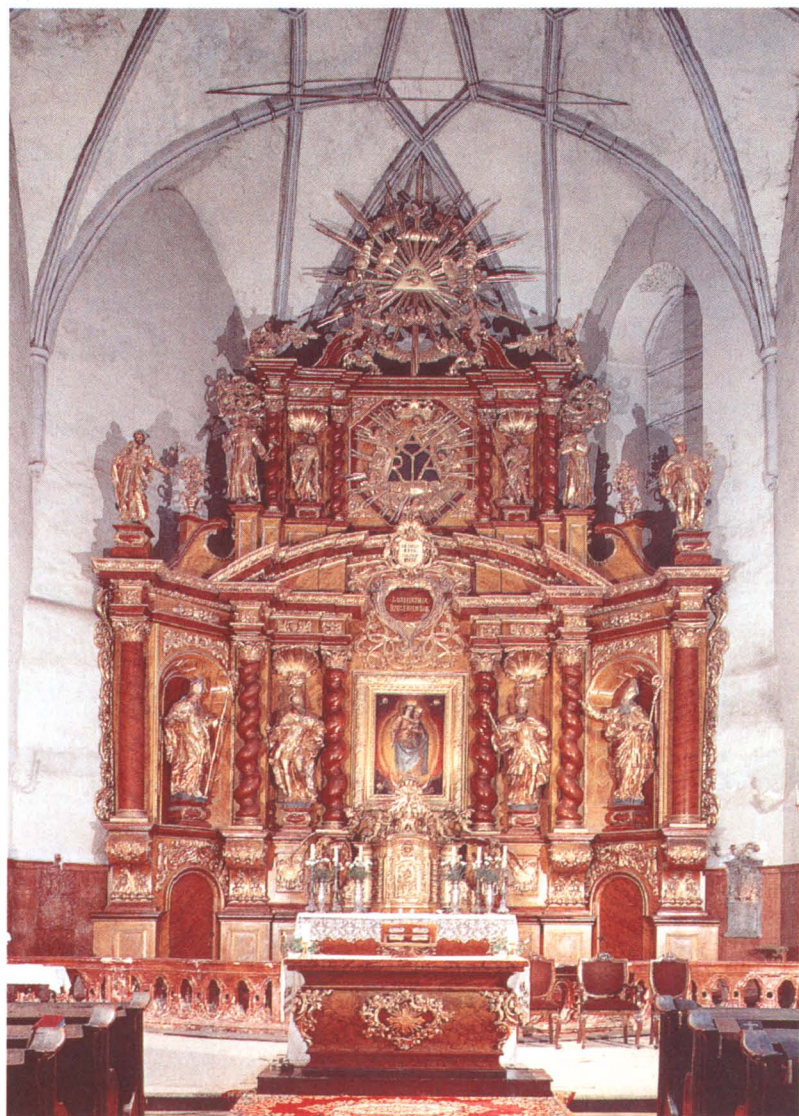
Sokakban felmerül a kérdés, ilyen életet élő ember nem lehetne-e példaképünk a hit, a szenvedés elviselés és a szeretet dolgaiiban, nem lehetne-e megindítani boldoggá avatását? Így ebből az életrajzból, azt is kiolvashatjuk, hogyan tanulhatunk tőle keresztény életet élni, a magunk életébe, hogyan és miben követhetjük

példáját. De arra is szolgál ez az életrajz, hogy felbuzdulva életének értékein, általa kérjük Isten segítségét a mi nehézségeinkben. És ha vannak, gyűjtsük össze azokat az imameghallgatásokat, amelyeket általa kérve az Úristentől, megnyerünk. Ezeket, ha vannak, pontosan névvel, hellyel, részletes esemény leírással küldjük el a könyv írójának szegedi címére. Ha láthatóvá válik, hogy Isten, az általa előterjesztett kéréseinket, az ő közbenjárására, meghallgatja, megpróbáljuk elindítani boldoggá avatásának perét is.

Szeged, 1995. Szent András apostol ünnepén.

Gyulay Endre
Szeged-csanádi
megyei püspök

1. A Szeged-alsóvárosi Haviboldogasszony templom főoltára.

2. Fekete (Szerecsön) Mária-kép az alsóvárosi templomban.

BÖLCSŐHELY

„Alsóváros Szeged déli része, amely a középkorban *Alszeged* néven külön város volt – írja a Szegedi Szótár bevezetőjében a szerző Bálint Sándor, majd így folytatja:

„... A hódoltság idején templomával az egész Városnak, sőt messze tájnak magyar centruma. Utána közigazgatási jelentőségét elveszti, de máig megmaradt a Város legtörzsökösebb, hagyományaihoz legragaszkodóbb részének. Innen a *jámbor Város* tréfálkozó neve. (...) Szeged paprikakultúrájának fő fészke, innen még *paprikaváros* neve.” Másutt még hozzá teszi, hogy gyermekkorában maga is hallotta még az *Alsóréz* megnevezést is.

A Szögedi nemzet, majd pedig a Szeged Alsóváros című művében részletesen is bemutatja bölcsőhelyét, és a ferencesek templomát, illetve az alsóvárosi embörtl. Műveiben, érthető okkal Alsóvárosról, népéről és az itt megtalált, részben megélt hagyományokat említi.

E hagyományvilágba született „törzsökös alsóvárosi parasztszülék gyermekének” 1904. augusztus elsején, Vasas Szent Péter napján. Édesapja Bálint Sándor (1871–1905) a Katona Antal vízimolnár után özvegyen maradt Kónya Annát (1865–1945) vette feleségül. Paprikatermesztéssel foglalkoztak, mert hogy Anna édesanyja is paprikás, ráadásul kofaasszony is volt.

A kis Sanyika jeles napon született, mert Szent Péter székfoglalásának emléknapja, és augusztus elseje a régi Szegednek fogadalmi napja is volt 1738 és 1837 között: 1738-ban e napon hagyott alább Szegeden a pestis pusztítás. A fogadalmat 1838-ban megújították. Ez azt is jelentette, hogy Sanyika születésekor még sok régivágású, hagyományörző alsóvárosi család megülte ezt a napot. Másrészt pedig a híres alsóvárosi *havibúcsú* nyolcadában, porcinkula vigiliáján látta meg a napvilágot.

3. A szülők, 1895.

Az anyakönyvi bejegyzés szerint hétfői napon született, amikor is nagy szárazság volt, olyan, hogy a szérűskertben tűz martaléka lett néhány gabonakazal. Ugyanazon a napon véres háború dúlt a Távol-Keleten.

Bálint Sándort a születését követő héten, augusztus hetedikén, az alsóvárosi templomban *Rábai Máté* segédlelkész keresztelte meg. Keresztszülei *Kószó Gergely* és neje *Papp Rozál* voltak. A keresztelőn

4. Sanyika, 1906.

minden bizonnyal sokan voltak, és talán a *csökb*ben (a keresztelőt követő ebéden), hiszen apai ágon is anyai ágon is népesek voltak a családok. Ráadásul az édesanyjáék a Kónya *Szaka* nemzetség a hagyománytiszteleten túl igen mélyen vallásos. Az akkori szokás-hagyományt részben ismerve gondolhatjuk, hogy különösebb ajándékozásra nem kerítettek sort, hiszen, ahogyan az egyik idős asszony, aki sokat játszadozott Sanyikával is mondotta: „A legnagyobb ajándék az egészség vót, és az, hogy a sok pusztító betegség közül valamelyik nem vitte el szögényt, anyastul.”

Apai öregapja tiszai halász, majd révész volt, aki később a mai Ásotthalmon gazdálkodott. Anyai nagyapja pedig csordás volt, akiről gyermekkorában sokat hallott beszélni. Vagyis, mindkét ágon alsóvárosiak voltak ősei, akik közül egyedül édesanyja tudott írni és olvasni. Ám az édesanyja is legtöbbit a Mennyei Vigasságok című imakönyvet olvasgatta, ha kis ideje volt.

A Pálfi utca, amelyben született, azidőben Alsóváros leghosszszabb utcája volt. Akkoriban talán feléjük is sok *istenszömes*, vagy *napsugaras ház* állott még, hiszen a szegedi, 1879. évi nagy árvíz után vagyunk, éppen negyed századdal.

Korán árván maradt. Édesapját nem is ismerhette meg. Tífuszban halt meg, amikor a kis Sanyika még csak nyolc hónapos volt. Nevelése az édesanyjára maradt, aki óvta-féltette minden rossztól; közben, ahogy a gyermek értelme nyiladozott, kis kezeit imára kulcsolni, később imádkozni tanította. A kis Sanyika félénk, visszahúzódozó volt, amely természete végig kísérte az életén. Az édesanyjai szeretetre, a kisgyermekkori nevelésre így emlékezik vissza: „Édesanyámra a legnagyobb szeretettel gondolok vissza, és mint néprajzkutató is a legnagyobb tisztelettel gondolok rá, – ki tisztában volt a vallásos hagyományoknak a nevelő értékével is.” A hagyomány szolgálatában című kötetében még így szól róla: „Kötelességtudása, szakmai jártassága föltétlen. Alkalmazkodik az újabb időkhöz, de tiszteli, föltétlenül őrizi az archaikus paraszti életrendet: a karácsonyi szentesti vacsora, és a nagyböjti viselkedés kultikus méltóságát; elvégzi, és velem is elvégezteti a nagypénteki rituális tisztálkodást, égháború idején meggyújtja a szentelt gyertyát. Gyalogszerrel megjárja a radnai búcsút. Sohasem feledkezik

meg nyomorúságos gyermekkoráról. Mindenkin iparkodik segíteni.”

A kis Sanyika legtöbb idejét az utcán, Pálfi utcai házuknak a Csonka utca felé eső sarkánál állva töltötte. Egykorú, ma már dédike-nagymamákká lett lánypajtásai emlegették, hogy „Sanyika nemigen játszott velünk, de a fiúkkal sem. Csak állt a házuk sarkánál, és szelíden mosolyogva nézett bennünket. Néha, ha elfáradt, légu-gyult, vagy bemőnt a kedvesanyjához, mert így szólította az anyukáját: Kedvesanyám.”

Ám olyankor, ha a drótostót, az üvegestót, vándorköszörűs, vagy koldus zenész ment végig az utcájukon Sanyika is elballagott

5. Hintaló mellett: édesanyjával és fiúrokonokkal, 1907.

elébe, majd a többi gyerekekkel együtt kísérte, és nézte, minő mesterséggel drótozódnak a repedt cserépfazekak, és áhítattal hallgatta a vak tekerős muzsikáját. A zenét kivételesen szerette. „A híres bőrdudást, a Juhász Gyulától és Tömörkénytől is megörökölték Bukusza Ignác vízimolnárt még magam is ismertem. Voltam olyan lakodalomban, ahol egyedül ő dudált, és a vendégek nagyon jól mulattak mellette.”

És látta, megcsodálta a regrutákat, amint felszalagozott kalappal, dalolva mentek végig az alsóvárosi utcákon, nemegyszer nézegette, amint házat építettek a szomszédok, amelyeknek ormára csodálatosan szép istenszemes, napsugaras orom került fel.

„Beleszülettem egy parasztpolgári környezetbe, amelyik az első világháborúig töretlennek tetszik. Gazdag hagyomány vett körül egész életemben: ez az én legfőbb forrásom, és elírányítóm.” *Fejes Ferenc* meglátása szerint: „Az egész Szaka család ilyen nagyon jó-lelkű, vallásos, és másokon segítő természetű volt. Szerintem benne volt a vérükben a jóság, az alázat, és a szolgálatkészség, amit Sándor bácsi is örökölt.”

Bálint Lajos, az unokaöcs így emlékezett Sanyikára, a gyerekre: „Nemigen vót néki cimborája, mögáztán nem ácsingolt, mint a többi gyerekek, hanem szőrényen viselkedött. Ilyen vót a természete, ilyen is maradt.”

A rokonság ma élő legidősebbjei, és a Pálfi utcában ma is élő idősek sem tudnak arról, hogy Sanyika járt volna óvodába. Otthon, az anyja mellett nevelődött mindaddig, amíg elemibe, a *Kazali iskolába* be nem íratta kedvesanyja. A negyedik elemi után, gyermeket tiltakozása ellenére az édesanyja a Boldogasszony sugárúti polgáriba íratta be, ahol *Csefkó Gyula* (ő fejtette meg az *Üszögös Szent Péter-rejtélyt*, amiből kiderítette, hogy Szent Péter *Ú székösségéről*, tehát *székfoglalójáról* van szó, és nem a termések üszögfertőzéséről), és *Cs. Sebestyén Károly* voltak kiváló tanárai. Értesítője jeles tanulóról, és jó magaviseletű diákról tanúskodik.

A polgáriból a piaristákhoz került. A kedvesanyja rokonai, de legfőképpen az utca idős asszonyai szóltak, hogy ne neveljen *urat* Sanyikából. „Csak pátyolgasd Annus az uborkafára fölkapaszkodott fiadat, möglásd, majd mögtagad tégödet is, mög az egész

nemzetségödet.” Ezeket az „intelmeket” Sanyika az ablakon át hallotta, amint kis, Csonka utca felé néző szobájában éppen tanult. „És akkor egy fogadalom támadt bennem. Mégpedig az, hogy hú akarok maradni az édesanyámhoz, és ahhoz a környezethez, amelyben születtem, éltem. Mert a gyanúsítás élt bennem, sajgott, de egy egész életre használt.” Taníttatásáról, annak nekünk is üzenő magasztos értelméről írta *Koroncz László*: „Édesanyja tanult embert akart belőle nevelni, de sokkal többet kapott fiában a Gondviseléstől. (...) A piaristáknál szigorú nevelésben részesült. Az Édesanyjától örökölt szelidséget, feltétlen szolgálatkészséget és alázatosságot itt fejleszthette olyanná, amilyennek mi megismerhettük: szerénynek, és mégis szigorúan tárgyilagosnak, amely az egész életén át egyik fő erénye maradt.”

Sanyika szeretett olvasgatni. Eleinte természetesen meséket, majd a szépirodalmat is forgatta. Legtöbb szabadidejét olvasással töltötte, és olvasmányjaiból nem hagyta ki kedvesanyja nagy, csatos imakönyvét, illetve a számára előfizetett Szegedi Naplót sem. Az utcán esténként még játszadozó gyerektársaira is egyre kevesebbet nézett ki. Ha mégis, akkor – kérésükre elmesélte, miket olvasott az éppen soron lévő könyvből. Így módon már piarista korában tisztelték, nem csak a gyerek pajtásai, hanem – főként az első világháború kitörésétől fogva az idősek is, akik gyakran kérték – édesanyján keresztül – arra, hogy leveleket írjon a hadban lévő fiaknak, édesapáknak. Hasonlóképpen levél írására kérték Sanyikát a kubikos feleségek, és a leányok, akiknek rokonai, kedvesei messzi tájakra jártak el, olykor hetekre is, kubikolni.

Sanyika talán már akkor ismerkedni kezdett az emberi kapcsolatok milyenségeivel, egyáltalán az emberek életével: munkájukkal és ünnepeikkel. Gyakran megesett, hogy a Szegedi Naplóban a náluk összegyűlt rokonoknak, ismerősöknek felolvasott, hogy értesüljenek a harctéren, illetve a világban történt eseményekről.

Sanyika egészen kicsiny korától fogva eljárt édesanyjával az alsovárosi templomba, a szentmisékre. A tízórásra jártak, úgy, hogy az utcán haladtukban egymás kezét fogták. Nem csak akkor, amikor Sanyika még kicsi volt, hanem akkor is, amikor a piaristáknál tanult. A templomban a Szent Antal oltár előtti első padba ültek

be, de amikor a piaristákhoz került, Sanyika fölment a kórusra énekelni.

A hét esztendővel fiatalabb, ma Szentmihályteleken élő unokaöcs, *Bálint Lajos* mondta: „Sanyi sűrűn elgyűtt hozzánk, de mönt a többi rokonhon is. Nagyon rokonszerető gyerekek vót. Mán akkoriban is gyűjtögetött, Anyám is adott néki szentképeket. Olyan csipkés szélűeket. Mögagtán írogatta, miket mond. Imádságokat. Azokat nagyon szerette a Sanyi. Szórakozni? Nem járt az séhuvá. A beszélgetés, a gyűjtögetés, no, mög az olvasás, ezek voltak az ő szórakozásai.”

Hogy Bálint Sándor már fiatal legény korában – amikor a hozzá hasonló korú alsóvárosi ifjak szórakozni eljártak – mennyire inkább az irodalmat bújta, amelyekből nyilván már akkor merített, jelzi, egy 1921-ben Róla írott vers. A vers szerzője a fiatalon elhalt jóbarátja *Császár Ignác* volt. Ignác – aki jó barátságban volt *József Attilával* is – szeretett verseket faragni. Föltehető, hogy verseit megmutatta barátjának Bálint Sándornak, aki olykor, ha szükségét érezte, megkritizálta. Ezt igazolja egyik verse, egy füzetecskében a 18-ik, amelyhez magyarázatot is írt a költő: „Bálinth Sándor (így: h-val) nevű barátomnak írtam, aki mindent és mindenkit megkritizált – néha nem ok nélkül.”

Íme a vers, az ifjú Bálinth Sándorhoz:

Száraz kritikus
(1921. február 18.)

Hol bírálni gyorsan kell;
Ott tanyáját üti fel!
Axiómákban oly dús,
Jeles száraz kritikus.

Balul üt ki bírálata;
– A mű nem jó! – ráfogja.
A tudományban oly dús,
Jeles száraz kritikus.

Kudarc meg se állítja:
– Ez megedzi! – így mondja,
Munkásságában oly dús,
Jeles száraz kritikus.

Ha szétoszlik mindene:
Küzd, míg el nem vész vele.
Érdemekben oly dús,
Jeles száraz kritikus.

Meglepődünk a vers – mégha ironikusnak tetsző – stílusán. Pedig nem az, hiszen Császár Ignác több versét is elolvastatta barátjával, akitől az őszinte kritikát el is várta. Számomra az is szembe-
szökő, hogy két tizenhét esztendő fiatal akkor, ilyen érdemes kapcsolatot tartott fenn. Részint az egykorúságuk (mindketten 1904-ben születtek), másrészt pedig: Bálint Sándor is, Császár Ignác is alsóvárosiak voltak. És még egy: Lám, a fiatal Bálint Sándort, akit az alsóvárosiak gyakran kértek arra, hogy a háborúban lévő férfirokonoknak leveleket írjon, fiatal barátai is fölfedezték a maguk számára.

A verset – eredeti kéziratban – Császár Ignác unokaöccse Kószó Jenő úr hozta be hozzám a múzeumba. „Amikor irataim rendezése közben rátaláltam, meglepődtem, és nem akartam hinni, hogy ez a vers a fiatal Bálint Sándorról szól. Elmentem hát a nyolcvankilenc esztendő nagynénémhez, és tőle tudtam meg: „Igen, a Szaka Panna néni fiának, Sanyikának írta eztet a verset Ignác, akitel eljártak egymáshoz beszélgetni.”

Kószó Jenő a Délmagyarország 1995. júniusi 15-i számában közlé tette a verset, amelyhez írta: „Aki személyesen ismerték a nagy néprajztudóst, könnyen eldönthetik, hogy a verselgető barátnak igaza volt-e, vagy csak költői túlzásokról van szó? Bálint Sándor felnőttként lehet, hogy nem volt olyan kritikus, szigorú?”

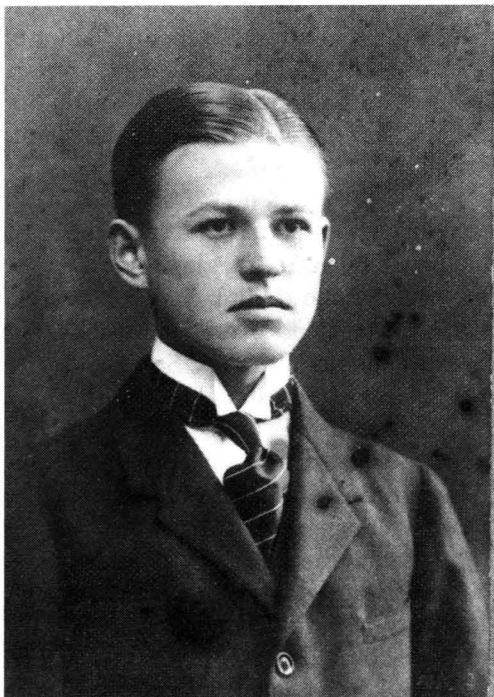
Lehetséges, hogy nem volt „olyan” kritikus és szigorú. Ám, hogy száraz kritikus-sága (a száraz szó jelentését még nem értem!) milyen költővé nevelhette volna a jóbarát Császár Ignácot, nem tudhatjuk, mivel a költő (palánta) fiatalon meghalt. Ami biztos: Bálint Sándor mindvégig megmaradt lágyan, de mindenkor segítő

szándékkal bíráló, szelíd, szerény kritikusnak. Ez a készsége tehát már ifjú korában megmutatkozott, amelyet egyre tudatosabban művelt.

INDULÁS A BELVÁROS FELÉ

1922-ben a szegedi piaristáknál érettségizett. „Hol pap, hol építész akartam lenni. ... Igen hálás vagyok nékik, ...” Itt már foglalkoztatta a jövője. Az otthonról örökölt, teljesen nyitott érdeklődése itt kezdett kifinomulni. Szelídsége, és az egyre fokozódó, nyiladozó értelme alkalmassá tették arra, hogy a piarista neveltetés szigorú szellemét magába szívja; magában egyre tudatosabban elraktározza. Számára a tantárgyak, a leckék voltak a fontosak, és az, hogy édesanyjának mindig jó hírrel, jó érdemjegyekkel szolgáljon. És ezt a maga állította követelményt igyekezett maradéktalanul elérni, és szelíd alázatossággal teljesíteni.

Az egyetem 1922-ben költözött Szegedre Kolozsvárról, „valósággal a helyembe jött” – írta később. Ide iratkozott be, már az egyetem megtelepedésének

6. Érettségi kép, 1922.

első esztendejében. A piaristáknál kapott jó bizonyítvány, illetve a tisztes családi háttér mellett a kivételes szorgalma, a már akkoriban is példás viselkedése alkalmassá tette arra, hogy paraszt ifjúként bejusson az egyetemre. Az első, a második, illetve a negyedik évet itthon, a harmadikat Pesten végezte. Pesti deákveiből ismerünk néki szóló leveleket, amelyekben az aggódó édesanya kedves hangon figyelmezteti fiát a nagyváros veszélyeire, illetve arra, hogy a szentmisékre soha se felejtse eljárni. A magaviseletére vonatkozva írta Sanyikának: „...mindönkivel legyen tisztelettudó. Csak jót halljak Rólad, kedves fiam. Né csavarogjál, és sokat imádkozzál, mint ahogyan én is azt töszöm Teérted: Édesanyád.”

Sanyika mindig hozott haza Pestről édesanyjának kis ajándékot. Legtöbbször a templomból vásárolt szentképet, egylapos imákat, szép olvasót. Hasonló ajándékokat itthon is vett a számára, ami méginkább megvilágítja előttünk az anya-fia meghitt, kivételes, szép kapcsolatát.

„Gyerök korában nem vótak cimborájai, de amikor mán egyetemre járt, vótak onnan való barátai, akikkel sűrűn együtt gyűttek haza, és itten az Annus néni étellel kínálta a fia barátait is. Lányok? Nem vót udvarolgotó természetű. Hallottam, vót egy Piroška nevű gazdalaný, ahon tán el is járogatott. Azt mondták, hogy éppen úgy ötözött akkor, mint a többi, idevalósi parasztlegény: fekete szövénadrágba-kabátba, és a lábain csizma vót, a fején parasztkalap. De elmaradtak, mert az a Piroška végülis másnak lött a felesége.”

Közben szaporodtak a könyvei, és a kis szobája valóságos tanuló-dolgozó szoba lett, amelyben az egyetemről este hazatérve, olykor egész éjjel tanult. Napközben gyakran nézte a paprikahasító lányokat, és hallgatta, miket beszélnek. Nem hallgatódzott tehát, hanem már tudatosan arra figyelt, miként őrzik a szögedi beszédet, a szokásokat. Egy ízben, amikor az édesanyjával elmentek a délutáni moziba, a lányok magukra maradtak, akik tudták, hogy a pincében must van. „Lémöntem, azt hoztam fő egy kancsóval, aztán mégégygel. De többet nem. Hej, mire Sanyiék hazagyűttek, bizony danolásztunk, amiből Annus néni égyből kitanálta, hogy mögdézmáltuk a mustot. Mögdorgált bennünket érte, de a Sanyi

csittitgatta, hogy Kedvesanyám, nem baj az, maradt még, mögag-tán hallja, milyen szépeket danolnak.”

A hajdani hasítólányoktól tudhattam meg, hogy Bálint Sándor is be-besegített a dalolásba. „Sorba elmondatta velünk, mi a nó-tánk, hát úrá is sort kerítettünk. Azt kezdte el, hogy ,Domb oldalon van egy magos nyárfa’. Utána aztat, hogy ,Szeged felől, Szeged fe-lől gyün egy fekete felhő’. Szép hangja vót néki. Ha mögénten nem danoltunk, neki hegedülni való kedve sé vót, akkor kihozta a kéz-zel főtekerhetős gramofonját, aztán olyan komolyas zenét rakott föl. Mert Sanyinak nem csak sok könyve, hanem nagyon értékös lemezei is vótak.”

Az egyetemen szívesen emlegetett tanárai, professzorai voltak *Bartók György*, *Dézsi Lajos* és *Márki Sándor*, illetve *Hermann Antal* és *Mészöly Gedeon*. Mészöly professzor úrra úgy emlékezik vissza, mint akinek hatására lett valláskutató, illetve a Szegedi Szótár is sugallatára íródott meg. Bár, igaz, a professzor, annak ellenére, hogy Bálint Sándor kivételesen tisztelte őt, „számomra máig érthe-tetlenül mindig távol tartott magától”. *Solymosi Sándor* professzor-al harmadéves korában került kapcsolatba, akinek tartása, jelleme igen nagy hatással volt Bálint Sándorra. Ugyanakkor *Bartók Béla* szegedi koncertje is meghatározója lett életének. „Megéreztem, és egy egész életre megértettem valamit a magyar parasztdalok elő-a-dása közben a parasztlét nagy, sokszor megcsúfolt, és félreértelme-zett emberi értékeiből. A mester gyermekkoromat igazolta.”

A DÍJTALAN GYAKORNOKSÁGTÓL A TANÁRI KATEDRÁIG

Egyetemi tanulmányait 1927-ben fejezte be. És amikor Solymosi Sándort pár évvel később az induló néprajzi tanszék élére kinevez-ték, maga mellé díjtalan gyakornoknak a fiatal, már akkor kivételes tehetségű Bálint Sándort vette. Ebben a minőségben öt évet töltött, középiskolai tanári oklevéllel, majd 1934-ben Solymosi professzor-nál szellemi néprajzból doktorált. Ezt követően hol itt, hol ott jutott helyettesítő tanársághoz, amelyek némi pénzt is hoztak már a szá-

mára. „Nem hagytam magamat – írja erről az időszakról – igaz, édesanyám dolgos két kezére föltétlen számíthattam – elkallódni. Kenyerem ugyan nem volt, mégis kaláccsal táplálkoztam. Sokat olvastam: néprajzot, világirodalmat, filozófiát, és gyűjtöttem.” A *gyűjtöttem* szóban már mindaz benne foglaltatik, ami a maga számára kijelölt utat egész életére megmutatta.

1933-tól az egyetemi tanári, illetőleg egyetemi ifjúsági könyvtárak vezetésével bízták meg, sőt, földrajz tankönyv megírására kérték föl.

7. A fiatal tanár, 1931.

„Közben alkalmam volt

a szegedi katolikus tanítóképzőben elhelyezkedni (1931–1945). Ma úgy mondanám „honismereti szemlélettel” magyar, történelmet, földrajzot tanítottam. Gondosan ügyeltem, hogy az egészből művelt, korszerű, népben gyökerező magyarságélmény legyen.” Ezekre az évekre több volt tanítványa is szeretettel és szívesen emlékezik vissza, akik közül *Lele József* (e sorok írójának nagybátyja) a szegedi Somogyi Könyvtári Műhelyben tette közzé „Emlékeim Bálint Sándorról” című, szinte családi hangvételő írását. Ebből a tanulmányból, illetve a Tiszatáj 1987-es „Bálint Sándor” emlékszáma írsaiból sok részletet tudhatunk meg életéről: tanuló éveiről, tanárkodásáról, és mindazokról, amelyekből már korábban „felépítették” Bálint Sándort, mint tanárt, embert, mint mélyen vallásos;

egyben valláskutató gyűjtőt, író, akinek élete teljes egészében Isten kezében, a Gondviselés oltalmában volt.

A *pedagógusra* több tanítványa is a legnagyobb tisztelettel emlékezik: előszóban és írásban. „Magyaróra következett – írja egyik képzős (tanítóképzős) tanítványa – egy fiatal tanár lépett be. A katedrához ment, és mielőtt leültünk volna, ő is állva maradt, és bemutatkozott: Bálint Sándor vagyok. Én fogom tanítani maguknak a magyart, a földrajzot, és a németet. (...) Kérem magukat, becsüljük meg egymást. Most pedig kérem üljenek le. (...) Hamar megszerettük. Megegyeztünk, hogy aki az óráin nem megfelelően viselkedik, azt, hogy is mondjam csak: megverjük. De ilyesmire soha nem lett szükség, mert olyan órái voltak amilyenre eddigi déákéletünkben nem volt példa.” Mivel ő volt az önképzőkör tanára, hamarosan szinte mindegyik – főként vidékről a képzőbe került – diákjával szorosabb kapcsolatokat keresett, és talált ahhoz, hogy szülőhelyük szellemi emlékeinek gyűjtésére kérje őket. Nem volt olyan, aki ezt a kérést megtagadta volna tőle. *Pálfi Gyulától* jegyezhettem le: „Szigorú, de igazságos pedagógus volt. Soha sem sértett meg egyetlen diákját sem emberségében. A hátrányos helyzetből érkezett, például a tanyai gyerekeket, különös szeretettel segítette. Történelmet nekünk is tanított. Szomorú volt – 1940-ben volt ez –, mert az akkori történelem könyvünkben sok volt a gyalázkodó szöveg. Mondotta is: Milyen nagy baj az, hogy a magyar és a román paraszton veri el a mindenkori hatalom a port, éppen azokon, akik eledelt termelnek nemzetünknek. Egyformán szomorú a sorsa a magyar parasztnak és a román paraszté is. Éppen ezért inkább össze kellene velük fogni, és érvényre juthatna az igaz szólást itten is: „Jobb égy szép szó száz hazug beszédnél. Arra azonban büszke volt a Tanár úr, hogy minálunk nem voltak nemzetiségi villongások. Itten – mondotta – békességben mögvanak egymással a magyarok a szerbekkel, a románokkal, a svábokkal, a zsidókkal és a szlovákokkal. A zsidókról az volt a véleménye, hogy sokat segítettek abban, hogy Szeged iparvárossá is lett, és, hogy dicséretesen őrzik az őshazájuktól távol is a tárgyi- és a szellemi hagyományait, amikkel itten senkinek nem ártanak. Éppen ezért őket is becsülnünk kell. Tudtuk, hogy a főbabbival jó barátságban voltak.

Óráin ilyeneket is mondott. Még akkor is, ha a hatalom nem nagyon kedvelte az ilyen megnyilvánulásokat, főként azoktól nem, akik pedagógusként a diákok előtt beszéltek politikát – ellenük. Mondotta is az órái végén: „Na, ha maguk között akár egyetlenség jóakaróm van, akkor a legközelebbi történelem órát már más tanítja.” De soha senki nem árulta el, mert annyira tiszteltük.”

Diákjai jegyezték föl, hogy egy ízben az egész osztály színházba ment. Az előadás megkezdése előtt a Tanár úr is megérkezett. Nagyszoknyás, selyemkendős édesanyját kézen fogva vezette a földszinti első sorba, és mellette ülve nézték végig az előadást. A szünetben kimentek a társalgóba, ahol a Tanár úr bemutatta diákjainak az édesanyját. Így már tökéletesen érthető, hogy „Ahol Bálint Sándor Tanár úr akár beszélgető társként, vagy pedagógusként jelen volt, ott egy pillanat alatt család lettünk. Mindenki figyelt mindenkire, és biztos állíthatom, hogy kimondva-kimondatlanul is az életre készített föl minket. Tehát nem csak a pályára, hanem a felnőtt korra, az anyaságra, az apaságra, a szülők nehéz, de csodálatos szerepére is – emlékezik Reá Zöldyné Acsai Ilona. Lang Ernő mondotta: „Édesanyám valamennyi tanáromtól igyekezett megtudni valamit az előmenetelemről. Bálint Sándorban ismerte föl az apai törődést, ami belőle felénk, diákjai felé magától értetődően, és természetességgel sugárzott. Főként a bánáti menekülteket segítette, és azokat a jó eszűeket, akik a nagy kiterjedésű szegedi tanyák közül kerültek be a képzőbe. Ez nem jelenti azt, hogy a többieket semmibe vette volna. Bálint Sándor minden diáknak atyja tudott lenni.” Lám, annak ellenére, hogy a diákok Bálint Sándort szinte kiválasztották, a többiekről is csak szépen emlékeznek, mint *Arató Ádám*ról, *Király László*ról, *Szörényi József*ről, *Katona Miklós*ról, *Pártos József*ről és *Horváth Kristóf*ról akik éppen úgy, mint a diákok, kivételesen tisztelték és szerették Bálint Sándort; vagy ahogy ők nevezték még: a *Sanyikát*. A tanítóképzőben – írja *Péter László* – diákjait szülőföldjük néprajzi értékeinek megbecsülésére nevelte. „Szívügye volt a néphagyomány megőrzése, tudatosítása (...) Minél tudatosabban éljük át magyarságunkat, annál értékesebbek vagyunk. Erre tanít minket Bálint Sándor népi humanizmusa.” *Csúri András* így fogalmaz: „A szegedi katolikus tanítóképzőben tanított engem

is. Korán kialakult bennünk az az érzés, hogy ez az ember lehet a magyar humánpedagógusok örök példaképe. És a miénk, akik ebből az iskolából az életbe kilépve az ő szellemét vihetjük tovább a tanítványainkban.

A NÉPI HITÉLET KUTATÁS

A valláskutató Bálint Sándort nem csak diákjai, hanem tanártársai is gyakran fölidézik. *Nyíri Antal* kortárs nyelvész professzor mondotta róla: „Bálint Sándor a paraszti társadalmat, annak kutatását mindenek fölé helyezte. Ezen belül kiemelt területként kezelte a szegedi nagy táj, benne a szögedi embőr mindennapjait: hétköznapi szokásaikat, illetve az egyházi ünnepeket, és az azokhoz kapcsolódó népszokások vizsgálatát. A népi vallásosság megéléséből indítatott kutató egyre tudatosabban gyűjtött ezen a területen, és vált az első magyar népi vallásosság-kutatás halhatatlan úttörőjévé. Mint nyelvész, sokat segítettem Sándornak. Főként, amikor a *Szegedi Szótárt* írta, illetve a *Népünk és Nyelvünk* köteteinek kiadása idején. Később, a nehéz időszakaiban sokat segítettem neki, amikor is a *Nyelv és Irodalom* című folyóiratban munkáit közöltem, amiért mindég hálás volt Sanyi.”

A *Katolikus Szóban Hamvas István* írta: „Talán éppen Bálint Sándorral kapcsolatban találták ki a *szakrális néprajz* kifejezést.” – amihez mi tesszük hozzá a *Hungária Sacra*, illetve a *Kincsestár*, és más, korábbi valláskutatásból és megéltségéből született művének ismeretében, hogy Magyarországon ezt a szót valóban ő alkalmazta írásban és előadásában is először; de szívesen használta a magyar megfelelőjét: *vallásos népelet* – (máskor magyar *hitélet*) kifejezést is. Eme utóbbit igazolja a *Népünk ünnepeiben*, vonatkozó gondolata: „Igenis beszélhetünk a vallási néprajz sajátos igényeiről, autonóm szempontjairól. (...) A vallási néplélek a kutatótól sok áldozatot követel: teljes megértést, bizonyos fokú azonosulást. (...) hiszen itt a néplélek legspontánabb rezdüléseiről van szó, amelynek fogalmi meghatározása sokszor lehetetlen.”

A *Kincsestár*ban tovább gondolja, amit reánk örökölni akar: „Népszokásaink gazdag különbözőségéből, színes változatosságából is a magyarságnak oszthatatlan lelke szól hozzánk. Most, amikor keressük a közösségi életérzés korszerű élményét, magyar kifejezését, aligha nélkülözhetjük apáink tisztas hagyományainak mélyértelmű tanítását.” És hogy mindezt mennyire tekintette Bálint Sándor a magáénak, erről így vall: „Karácsony estéje azon kevés jeles napunk közé tartozik, amely bensőséges, békés, egyszerű hangulatával kiemelkedett a paraszti ünnepek közül. (...) Hiszen a Jézusról való megemlékezésen át mindnyájan gyermekkorunk gyanútlan örömeire, szelíd álmaira gondolunk: otthonunk és szülőföldünk feledhetetlen melegét idézzük föl magunkban.” Mindezeknek tudatában nem férhet kétség *Koroncz László* atya rádiónyilatkozatához: „Én azt gondolom, hogy tanítványai és tisztelői mellett mindenki nagy tisztelettel beszél Róla, a kiváló valláskutatóról, aki mindenek előtt a saját lelkének sugallatait írta meg, és amelyeket sok-sok gyűjtéssel egészített ki.” „Mérhetetlenül nagy kár, hogy a világnézeti és a tudományelméleti nézeteltérések súlyosan akadályozták a magyar katolikus népelet kutatásának kibontakozását – írja e témához kapcsolódva *Hetény János* az *Anima Candidá*ban –, majd így folytatta... Az új és egyre tisztultabb látás birtokában Bálint Sándor szinte egymaga kezdte kiformálni az új, valósi magyar néprajz arculatát, és publikációit.”

Bálint Sándor, bár idejét teljesen kitöltötte a tanítás, a gyűjtés, mégis, a lehető legtisztábban látta korának nemzetromboló gondjait: „A mai magyarságnak az egyik legsúlyosabb problémája az, hogy a jelen sokféle válságán át tudja-e menteni a magyar szellemi lényeket a jövőbe.” E gondolatait sugallja mindenkor tanítványainak (és olvasóinak) a *Néprajz és népiskola* címmel megírt munkájában. Mintha megérezte volna ezt egyik későbbi tanítványa *Lantosné Imre Mária*, aki így emlékezik: „Megfogott különös, nagyívű gondolatainak útmutatásai. Főként kérdéseivel, és a magatartás formájával hatott reánk. Óriási energiával rendelkezett, amely készsége átsugárzott tanítványaira, rám is.”

A *honszeretet* hiányának fájdalmát így fogalmazta meg: „Már megállapították szociológusok, hogy a mai korunk legsúlyosabb,

szinte gyógyíthatatlan problémája az a gyökértelenség, amelyhez a modern civilizáció juttatja az emberiséget.” Bálint Sándor szinte a teljes életével tett tanúságot hazaszeretetről. A tanítóképzőben, majd az egyetemen, illetve egyszerű(nek vélt) családi, és baráti beszélgetéseken is kifejtette gondolatait. Szeretett beszélgetni. És amikor a hazahűség fogalma került szóba, ha addig hallgatott is, akkor megszólalt. Nem szónokolt, az a stílus sohasem volt kenyere. Megfontoltan úgy beszélt a hazaszeretetről, és a szülőhelyhez való ragaszkodásról, hogy nem egy Reá most emlékező, szinte szóról-szóra idézi mondatait.

A *könyvek szeretete* is gyermekkorába nyúlnak vissza. „Mint dédelgetett gyermekeit a jó szülő, úgy szerette Sándor bácsi a könyveit – emlékezik *Koroncz László* –, amelyek között zömmel vallásos, de nem csak katolikus, hanem más világvallások és felekezetekről szólók is voltak.”

A második világháború ideje alatt a szomszédjukban lakó Farakas bérmaomájáékhoz hordták át könyvtárát, nehogy a garázdálkodó politikai és ideológiai harcok képviselőinek martalékává váljon. Főként a nyilasoktól és nyomukban mindent magukkal hurcoló oroszoktól, nem utolsósorban a várható államosítástól féltette.

E nagy olvasottsága a magyarázata annak, hogy „Bálint Sándor előtt senki sem ismerte föl ennyire világosan, hogy keresztény kultúránk előtti gyökereinket a hivatalos szertartásrend mellett kialakult népi ceremóniák világában kell keresni.” *Tüskés Gábor* egészen közel hozza lelkünkhöz a vallásos valláskutató Bálint Sándort, aki pedig amúgy is bennünk élt már, nem csak műveivel hanem a segítőkézségével is. „Az egész vallásos néprajz úttörőjeként jelentkezett, nem csak az ünnepkörök és szokások megörökítőjeként, hanem a népi szakralitás történetének, szimbólumrendszerének krónikásaként is; mint aki nem kívülről, hanem belülről nézi ezt a világot, mert maga is közreműködője. Bálint Sándor szigorú vallási alapon, és kizárólag történetiségében vizsgálta a népi szakralitást, melyet társadalmi és gazdasági okok határoztak meg, és hoztak létre. (...) Minden szava mögött kivételes keresztényi egyénisége, életének súlya áll. Ez hitelességének biztosítója: példaadó életével is tanított. Szeretnénk méltóak lenni hozzá.” Ez teszi még világosab-

bá számunkra, hogy „Bálint Sándor úgy volt a hagyomány szolgálatában jeleskedő tudós, hogy mindég együtt tudott haladni a legmodernebb áramlatokkal. Úgy fogadta be a világot: történelmet, népeket, korokat, tájakat, hogy ő mindvégig Szegeden maradt. Ám, így is szinte az egész világot megkapta, megértette: a pogány napkultusztól egészen Bartók zenéjéig.” „Meggyőző volt mély vallásossága, – emlékezik *Katona Imre* – felekezeti elfogultság nélkül élte katolikus hitét. De amikor a tudományról beszélt, akkor ezt a vallásos érzést átmenetileg kikapcsolta, vagyis, a vallásosságot kívülről és bévülről egyszerre élte – látta, és láttatta. Elkötelezett ember volt, ugyanakkor a tudói tárgyilagosságból nem engedett.”

Kutatásainak, vallásos tárgyú köteteinek ismerői előtt tudott, hogy Bálint Sándor gyermekkori élményvilága indította a vallásosság vizsgálatára. Erről így írt: „Egész fiatal koromtól nyomon kísért a vallásos népelet iránti érdeklődés, hiszen a többi európai országban a népi vallásosság kutatása természetes fejezete volt életüknek. Tehát – gondoltam és tudtam, nekünk is kell ilyen kutatásokat végezni.” Hogy ezt milyen magas fokon, és milyen eredményességgel végezte, egyik tanítványa így jellemzi: „Fő kutatási területe a katolikus vallási hagyomány volt, és vált általa a magyar valláskultúra egyedülálló jelenségévé.”

Bálint Sándor az alsóvárosi templomban, majd amikor a Tömörkény utcába költöztek, a dómban napi áldozó volt. Meglepő lenne, ha nem ismertük volna a más vallások felé való teljes nyitottságát, hogy a szerb templomban széket tartottak fenn a számára. Hasonlóképpen gyakori vendége volt a szegedi zsidó papnak, akinek istentiszteletein is részt szokott venni. Látogatta a görög katolikusok, illetve a reformátusok istentiszteleteit is. Természetesen nem csak, és nem elsősorban, mint valláskutató, hanem mint olyan hívő ember, akiben az „egy az istenünk” gondolat a maga tökéletességében élt. Magunk is gyakran vele tartottunk egy-egy szerb istentiszteletre, amely alkalmakon is csodálhattuk kivételes tájékozottságát. Ő maga kereste azokat a lehetőségeket, amelyek az Isten népét: az „egy pásztor egy nyáját” – egyben terelhetik. Erre a kivételes, a vallásos embernek életcél adó gondolatra utal, amikor így ír: „A néprajzkutatás a mai napig inkább a tárgyi világ feltárására fordít gondot, és

meglehetősen elhanyagolja a szellemi erők és tényezők kutatását; ami pedig végeredményben a népkultúra leglelkét teszi, és a tárgyi néprajz is ezeknek a függvénye.” Ez a magatartása átsugárzott tanítványaira, és sorra váltak gyűjtő társaivá. Az úgynevezett *köri dolgozatok* egyre arra serkentették a tanárt, hogy mind szélesebben értelmezze a maga-fogalmazta *szögedi nagytájat*. Így jutott el 1934-ben a közeli Tápéra, hogy átélhesse a *tápai lagzit*, majd más szögedi kirajzású településekre, hogy az emlékanyagokat, részben tehát diákjai segítségével összegyűjtse. Vagyis, Bálint Sándor egyre tudatosabban foglalkozott a szegedi táj – elsősorban – vallásos népiéletével, és az egyházi ünnepekhez kapcsolódó népszokásokkal.

A SZERETETRE MÉLTÓ „IDEGENVEZETŐ”

A tanítás, a gyűjtés, a kutatás mellett volt ideje arra is, hogy a városba érkezőknek, mint idegenvezető, bemutassa szülőhelyét Szegedet. Így történt ez 1934 nyarán is, amikor egy csoportot kalauzolt, többek között Alsóvároson, a templomban. Egy fiatal, jó kedélyű, nagy érdeklődést mutató lányka is abban a csoportban volt, és áhítattal hallgatta, milyen okos dolgokat, és milyen lelkesedéssel beszél az amúgy szemre is szép, jó megjelenésű fiatalember. A lánykának nagyon megtetszett a fiatal tanár. Erről egyik nagynénémnek mondotta egy esztendő múlva Tápén: „Tudja Mancika, én akkor elhatároztam, hogy ezt az embert nem eresztem ki a kezemből!” Leveleztek, levelezgettek, aminek az lett a vége, hogy *Sárika* meghívására Bálint Sándor vonatra ült, és elment Jászdányba, hogy megkérje a lány kezét.

SZÉPNEK INDULT HÁZASÉLET

A lakodalomra Szegeden, Alsóvároson 1935 május nyolcadikán került sor. Az egyházi esküvőről a ferencesek templomának házassági anyakönyve így tanúskodik: „Bálint Sándor, kinek szülei Bálint Sándor és Kónya Anna, házasságra lép Németh Sarolta Magdolnával, Németh András és Magdics Rozália hajadon leányával. Tanúk: Becker Vendel főigazgató és Galgozz Kálmán, illetve Gácsér Endre pápai kamarás urak. A lakodalom Alsóvároson, a Bálint ház közelében lévő *Vóneki* vendéglőben volt. Esküvőre a Kisfaludy utcáig gyalogosan, rezesbanda kísérettel mentek. Egy jó hírű vőfény, nevezett *Máté* bácsi volt a „hoppmester”, hiszen valóságos parasztlakodalom volt.

A lakodalmi vacsora a hagyományokhoz híven tyúkhúsleves és birkapaprikás volt. A tyúkokat most is a rokonság hozta, és vágta-pucolta, a birkákat pedig szegedi tanyaiaiktól vették, amelyeket *Kormányos Illés*, meg a többi férfirokon vágta, nyúzta és aprította.

A fiataloknak az akkori szokásoknak megfelelően tárgyakat, eszközöket: üstházat üsttel, vájlingot, tálakat, tányérokat, szalmazsákokat, gabonás zsákokat, szítát, rostát, fateknőt és egyéb használható dolgokat vettek a nászék, illetve a szomszédság, és a rokonság.

A paprikahasító lányok is ott voltak a lakodalomban. „Mink nem vihettünk semmi ajándékot. Kaptunk egy-egy fehér kötöt, azt akkor fűszógáltunk. Egészen másnap délig tartott a nagyon víg lakodalom. Addig ott köllött lönni. Nagyon jó muzsikások vótak Szentmihálytelekről, Sanyinak a rokonai. Azok aztán fűtták, húzták a csárdásokat. De amikor a ményasszonytánc vót, Sanyi csak egyet-kettőt lépett a ményasszonnyal, mégpedig régiesen ám: egymás kezeit fogták. Aztán elkérte tüle a násznagy, a Sanyi mög léült, és nézte, milyen szépen táncol az ű ményasszonya.”

Lakodalom után a fiatalok a felső házban (főépületben) rendezkedtek be, Annus néni pedig a melléképület szobájába költözött. „Annus néninek fáj, hogy a fiát egyre szomorúbbnak látta, és az is, hogy a fiatalok nem egy szobában háltak. Mögérözte, hogy itt valami bajnak köll lönni” – emlékezik Kószó Etel néni.

8. Esküvői kép, 1935.

9. Tápén: Sárával a Lele családnál, 1938.

Hiába költöztek el a szülői házból a Tömörkény utcai lakásba, az asszonyban egyre inkább felébredt a gyermek utáni vágy, az anyaság-érzés hiánya. Örökre kettejük titka maradt, vajon beszélgettek-e erről kettesben. Sokszor az az érzésem, hogy igen, de megoldást nem találtak. A fiatalasszonyt hol ezzel, hol azzal kötötték össze, aminek az lett a vége, hogy nyolc esztendei, egyre romló házasság után Sára elhagyta férjét Bálint Sándort.

MAGÁRA MARADOTTAN

Mindez akkor történt, amikor Bálint Sándornak nagy, egyre nagyobb szüksége lett volna a munkájához a segítségre. *Lang Ernő*től hallottuk: „Bálint Sándor végtelenül szerette Sárát. Azt gondolom, Sándor bácsi számára Sára a munkájához a műzsája volt. Igen sokat segített néki a gépelésben, a javításban, hiszen Sára képesített tanítónő volt, aki kezdetben nagy szeretettel és kedvvel segített a férjének. ... Igazolhatja e jobban valami Bálint Sándor Sára-szeretetét, mint az, hogy a Szeged reneszánsz kori műveltsége című művét Sándor bácsi akkor ajánlotta *Sárának* (1975-ben), amikor asszonya már régen Pesten, tőle különváltan élt. ... Sára hűtlensége nem törte meg Bálint Sándor Sára-tiszteletét. A Sándor bácsival történt – részben kiadott – levelezéseink (Ötvennégy levél, negyvenöt válasz) is ezt erősítik meg bennem. A hozzám küldött levelekben mindig a legnagyobb tisztelettel, és hűséges szeretettel írt a nehéz körülmények között Pesten élő feleségéről, és a nem tőle született, ám a nevére vett, sajátjának érzett és akként szeretett Péter fiáról, akiket anyagilag is támogatott.”

Az elköltözésről, és Bálint Sándor életének eme szakaszáról, illetve egész életpályájáról *Péter László* ír részletesen a *Tiszatáj* 1987. 8. számában.

Az alsóvárosiaknak is volt, és van ma is véleménye az esetről; nem éppen szép, jó, ami mellett ma is kitartanak. Mármint az asszony magaviseletét, illetve azt tekintve, hogy „elhagyta ezt a nagyon jó lelkű embört. De hát, mögtudtuk, hogy amikor a Sárika kérésire a Szentszék sémmisnek nyilvánította a házasságukat, no, tudjuk, miért, akkor csak azért bocsájtottunk mög annak az asszonynak, mert a Sanyi mögmaradhatott továbbra is napi áldozónak. Ünéki ez sokat jelöltött az életibe, Sárával kapcsolatban is. Én azt hiszöm, sé a Sanyi, sé a Sára, lelkileg sohasé váltak el egymástól. Tudjuk aztat is, hogy a gyerök, a Pétör lé-légyütt a Sanyihon pár napra, és apukának szólította. Égyször valakinek így mutatta be a gyerököt: „Bemutatom a fiamat Pétörkét.”

Magunk is emlékszünk arra, hogy amikor Péter (repülővel!) le-
jött Szegedre, Sándor bácsi fiákerrel, máskor rokonságom férfitag-
jaival, parasztkocsival ment eléje.

A közelmúltban, alsóvárosi utaimon a rokonságtól hallottam:
„Amikor Sára asszony Pestre költözött, Sándor bácsit nem is egy
művelt és módos értelmiségi nő megkereste házassági ajánlattal.
De Sándor bácsi mindnek nemet mondott, ő valóban tartotta az
egyházi esküjét Sárával. Hallani sem akart más nőről, mint Sára.”

Sára Pestre költözését követően „valósággal gályarabja lettem
íróasztalomnak”. Pedig akkor még javában tanított és gyűjtött. Ez
a rendíthetetlen munkaszeretete is mintha azt sugallná a számunk-
ra, hogy a válás (talán) megviselte Bálint Sándort, ám végülis ter-
mékeny, alkotó évek lettek az eredményei.

10. Családja és rokonai körében, 1943.

Ülnek (első sor) balról: Balogh Istvánné Kormányos Rozál, Bálint Sándor, ifj. Balogh István;
Bálint Sándorné Kónya Anna, ifj. Kormányos Antal, Bálint Anna; Állnak (balról): Balla
Sándor, Berczely Anzelm Károly, Kránitz Imre plébános, Kormányos Illés, Ortutay Gyula
(behajolva), id. Balogh István, id. Kormányos Antalné Sípós Etel, idősebb Kormányos An-
talné Kónya Rozál. A felvétel Bálint Sándor szülei házában, disznótéri ebéd után készült.

Talány, miként jutott a sok munka mellett ideje a *Szegedi Fiatalokra*, a *Kalotra* és a *Kalászsra*, amely utóbbiaknál *P. Békés István* jezsuita atyáékkal együtt lelkigyakorlatokon előadásokat tartott. Ugyanakkor előadott a szemináriumban, a líceumban.

„1944-ben, amikor alig maradt itthon néhány férfitanár, mert mind elvitték őket a háborúba –, a nyakamba varrtak az egyetemen is, meg a főiskolán is három-három tanszéket.”

„Az egyetemen, főként a kommunizmus hatalomra kerülésétől fogva nemkívánatos személy lett Sándor, és ő ezt alázattal vette tudomásul. Tudta, hogy nem a hiányos képessége, hanem a vallássossága az ok. Pedig korábban nem is tudta elképzelni, hogy vannak rossz akaratú emberek is körülötte. Ő a szeretet egyik kimagasló apostola volt, aki az alsóvárosi parasztságon keresztül igyekezett megismerni, és megszeretni a magyar népet. A politikai életben felkérésre vett részt, de látva, hogy a baloldal félre fogja tenni őt, és a Magyar Néppárt általa képviselt keresztény demokrata szárnyát, visszahúzódott, és azt követően csak a tudománynak élt. Pedig olyan érdemei voltak, mint a zsidók mentése és pártfogása, a baloldali fiatalokkal – nem pártérdekből! – szimpatizált (Erdeivel, Ortutayval és másokkal), egy szebb, boldogabb Magyarország reményében.”

A fiatalúsággal való kapcsolata azonban megmaradt. Egyik tanítványa írta: „Arra biztatott bennünket, hogy a Sacra Hungáriát építsük tovább magunkban, és egymásban. Jó példával úgy járt előttünk, hogy bár a háborút követő években nagyon vigyáznia kellett volna, mégis, amikor a misére ment, hóna alatt vitte az imakönyvét, amit tanítványai a háború előtt nem láttak nála, mivel akkor a zsebében vitte.”

Édesanyjának 1945-ben bekövetkezett halála után egy kis időre lelassult az életritmusa. Talán a *Mindszenty-ügy* törte még meg, amelybe erőszakkal belekeverték, és amely miatt nem kevés tisztelője is – igaz, csak rövid ideig – bizalmatlanná vált vele szemben. Az ügyről *Pál József* írt 1950 februárjában a Délmagyarországon.

„Nagy fájdalmaim egyike – mondotta egyik barátjának, – hogy 1950-ben nem tudtam megmenteni az alsóvárosi ferencesek értékes könyvtárát, ami később tönkrement.”

Tett és érzett bár sokat a demokratikus Magyarországért, meg-
esett, hogy a kezdetben tisztességesnek tetsző, hazafias szólamokat
hangoztató közép-baloldallal is szimpatizált. *Tóth Ferenc* találóan
jegyezte meg erről: „Úgy tartotta Sándor bácsi, hogy megvalósít-
ható gondolatai vannak a balközépnek, hát pártjukra állt (persze
anélkül, hogy pártjuknak, vagy más pártoknak tagja lett volna), te-
hát *szólt*, hogy ne mondhassák rá a közhelyt: Cinkos aki néma.
Mármint, hogy ő sohasem szimpatizált szélsőségekkel!”

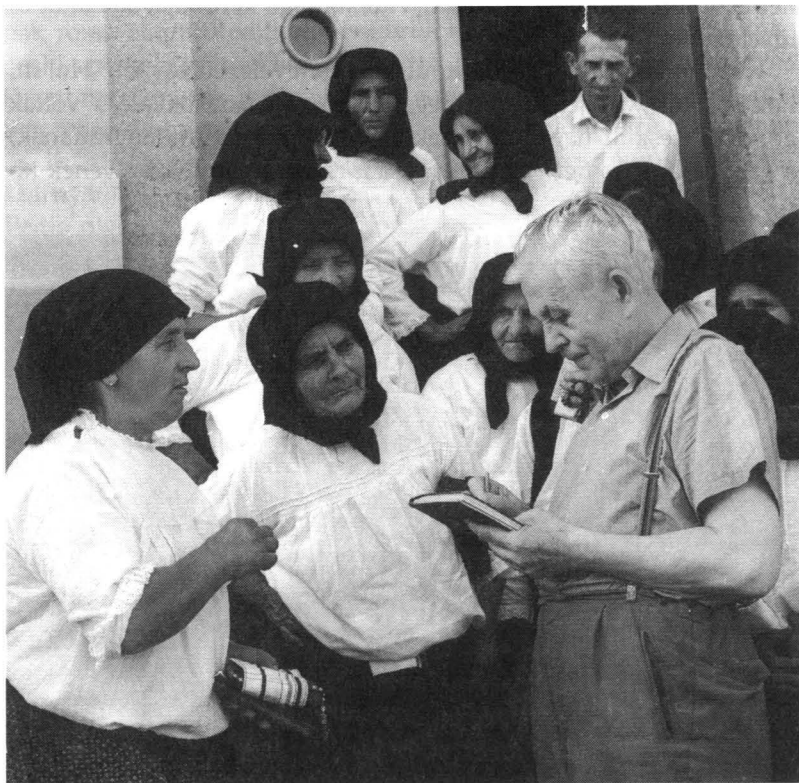
Bálint Sándort tartósan semmi sem tudta megtörni, noha tud-
tuk, belső gyötrődései voltak, ám azt a hozzá közel állók sem érez-
hették. Mert nem beszélt róluk. Vitte a maga keresztjét alázattal és
türelemmel.

Közben tanított és gyűjtött, utazott és levelezett tovább. Hol itt,
hol ott könyvét jelentette meg, tudjuk a kiadásokkal is voltak
gondjai. Készült nagy művének a *Szögedi nemzet* (monográfiának)
a megírására, az *Egyházi ünnepek és jeles napok* című könyvének ki-

11. Keresztelőn Kocsis Istvánnál, 1963.

bővítésére, a *Búcsújárás*, az *Alsóváros*, és más műveinek véglegesítésére. Vagyis: egyetlen nap sem maradt távol asztalától. E nagy, és a teljes lényét igénybe vevő munkák közben mindig volt érkezése arra, hogy kinézzen Tápéra, ha vendégeinek meg akarta mutatni *Fütyű Pista tápai szentembör kápolnáját*, és az ott őrzött szentföldi ereklyéket. Ment *Békési páterrel* és *Bánhidi atyáék*kal, hogy segítsen a Kalotnak, a Kalásznak: előadásokat tartott, de maga is kiment a tanyai fiatalok közé örömmel, a FIATALOKÉRT! És ment, ment, mert mindenkin segíteni akart, és tudott. Valósággal fölleskötötte az, ha valakin segíthetett. Ment a szögedi tanyavilágba,

12. *Baranyai gyűjtőúton, 1976.*

hogy meghallgassa *Polner Zoltán* „táltosait”, hogy hallja az ősi imákat; és ment *Kovács Álmossal Tombácz János*hoz, hogy meséit hallgassa, magnetofonszalagra rögzítse. Hallgatta Tápén *Palika Örsét*, és testvérét *Veronikát*, *Nagyembör Katát*, szemlélte a tanyai útmenti kereszteteket. Az alsótanyai *Tüdő körösz*t előtt egy-egy imára megállt *Grynaeus Tanással* is, aki megírta a „Tüdő-körösz” történetét. És ment az ország más tájaira, gyakran *Lantos Miklóssal*, *Varga Ferencel* és másokkal, motorkerékpáron, mert akin Ő segített, azok igyekeztek jóságát visszasegíteni azzal, hogy távolabbi útjaira elvitték. Ment-ment, túl az ő-ző nyelvhatáron mindaddig, amíg témáihoz adatokat gyűjthetett, és amely gyűjtőutaknak tükörei lettek a számunkra már nélkülözhetetlen fontosságú művei: lett légyen azok tárgya bármi.

Gyűjtéseit, és a képzős-, illetve egyetemi déákjai által felgyűjtött adatokat folyamatosan rendszerezte, hogy tematikusan kötetekbe sűrítthesse őket.

VÁD ALATT

Ebben a nagy munkában éri az újabb megalázás, a meghurcoltatás, amiért egyik külföldi útjáról magával hozta *Méray Tibor* Nagy Imréről szóló könyvét. A perről *Velcsov Márton* állított össze forrásértékű kéziratot.

A per tárgyalásakor tanúként idézték be *Pálfi Budinszki Endrét*, a Város akkori főépítészt, Bálint Sándor kedves bérmakomáját, mivel az ő kezében is megfordult a könyv. Nem azért, mintha azt a könyvet Bálint Sándor olvasásra bárkinek is ajánlotta volna, hanem, mert egy kicsiny figyelmetlensége miatt illetéktelenek kezébe is eljuthatott a könyv, vagy éppen tisztos jóbarátéba, és Bálint Sándor nem is sejtette, hogy vannak körülötte olyanok, akiknek útban volt már az egyetemen. *Pálfi Budinszki Endre* eképpen nyilatkozott a bíróságon: „Szégyöllje magát a város, hogy égy ilyen tiszta embört ültet a vádlottak padjára!” Ezt követően meghajolt Bálint Sándor előtt, és kiment a teremből.

Kortárs emlékezésekből tudjuk azt is, hogy amikor a pör ideje alatt lakását a kirendelt nyomozók átkutatták, megsajnálta a két embert, és a házvezetőnőként nála élő unokahúgát arra kérte, hogy „Pannika, kénáld mög ezt a két jóembőrt kávéval, ha éhősek, készíts a számukra kosztot. Bizonyára mögéhöztek mán a nagy munkában.”

A pör befejezésekor az *utolsó szó jogán* ezt mondotta Bálint Sándor: „Csak arra kéröm az én Uramat, Istenömet, hogy soha né tudjam mög, ki juttatott engöm ide. Nem akarom, hogy ellene a lelkömben bármikor is harag keletközzön.” Egyik jóbarátjának mondotta később még: „Aki engöm ezzel az ellenem kitalált váddal a szégyőnpadra ültetött, az nem tudja, mit cseleködött. Nem haragszom rá. Majd az Úrjézussal elröndözik ezt.”

ÚJRA „SZABADON”

Egy alkalommal, már a házirabságból szabadulás után, Pestre utazott. A Nyugati pályaudvaron látta, amint egy fiatal pár sok börönddel, és karon ülő kisgyermekkel sietnek mellette. Bálint Sándor megszólította őket, és felajánlotta segítségét. A fiatalember eképpen válaszolt: „Köszönöm, kedves professzor úr, ...” Mire Bálint Sándor megkérdezte tőle, honnan ismer, talán korábban tanítványom volt? Mire a fiatalember ezt mondotta: „Nem, hanem én voltam Önnél az egyik házkutató abban a bizonyos perben.” Bálint Sándor bizonyára a reá oly jellemző szelídséggel mosolygott, és segített a fiatal párnak a csomag cipelésben.

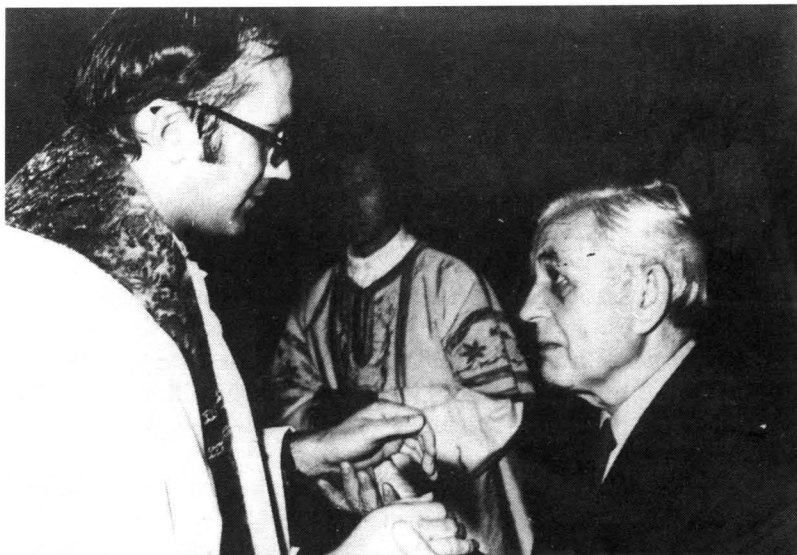
Katona Imrétől hallottuk, hogy amikor a nyomozók megtalálták Bálint Sándor naplóját, és azt a sajtóban is közzé tették, a budapesti egyetemről *Ortutay Gyula* és *Tálas István* éppen őt küldték el Bálint Sándorhoz, hogy megtudakolja, róluk miket írt. Mert féltek. És amikor befejezték a beszélgetést, Katona Imre jó hírrel mehetett vissza. A visszainduláskor azt mondta néki Bálint Sándor: „Imrém, merjelek-e elkísérni az állomásra? – Miért ne, kérdeztem vissza. Elkísért. Az állomáson az ismerősök nagy ívben kerültek ki minket.

Ez igen szégyenteljes viselkedése, megnyilvánulása volt akkor a városnak.”

Heteken át senki nem mert lakása tájára menni, majd azok kezdtek hozzá fölmerészkedni, akik mindenképpen sorsközösséget vállaltak vele. Erre az időszakára vonatkozhat *Tóth Sándor* egyik írásának részlete: „Nehéz sorsában is az erős szíve éltette. Kivetettségben és megalázottságban. Szomorúság azonban nem hervasztotta derűjét: belül ragyogott. Ekkor vált a modern kor ismeretlenül ismert szentjévé – örökös kapcsolatban a boldog Hazával, amelyért dolgozott, imádkozott.”

Bálint Sándor erről a szerencsétlen perről mindössze egy kurta mondatot írt a Hagyomány szolgálatában: „1965-ben nyugdíjaztak. Azóta kisebb-nagyobb zökkenők után teljesen a kutatásnak élek.” *Lang Ernő*nek azt írta: „Elégé magányos vagyok, eddigi barátaim is elszoktak tőlem. Unatkozni azonban nem érek rá.”

Ismét idéznünk kell a Lang Ernővel való, nagyon részletes, és aprólékos levelezését, amely forrásértékű dokumentáció arra nézve

13. Kovács Tibor újmisést pappal, 1976.

is, miként folytatta munkáját a per, és a házbörtön letelte után; de szót ejt a levelezésben a körülötte zajló, őt lassan-lassan visszafogadó szegedi világról is.

Szükségesnek tetszik továbbá, hogy a Lang Ernővel való magnetofonbeszélgetésből néhány gondolatot kiragadjak, ezzel is teljesebbé szeretném tenni – nem csak a Bálint Sándort ismerők előtt – az Embert, a tanárt, a vallásos lelket, a segítőtársat, a megértő, alázatos tudóst: „Emlékszem, hogy Sándor bácsi szép szavakkal kért fel minket, diákjait arra, hogy gyűjtsünk a számára szentképeket, és más, régi vallásos tárgyakat, emlékeket. Nem volt közöttünk egy sem, aki nem vállalta volna ezt a munkát. Én, is vittem nagyanyám régi imádságos könyvét. Amikor sok esztendő és évtizedek múltával kivándoroltam Ausztráliába, levelezni kezdtünk, de Sándor bácsi kérésére kizártuk a politikát.

SÁRA ASSZONY VISSZATÉR

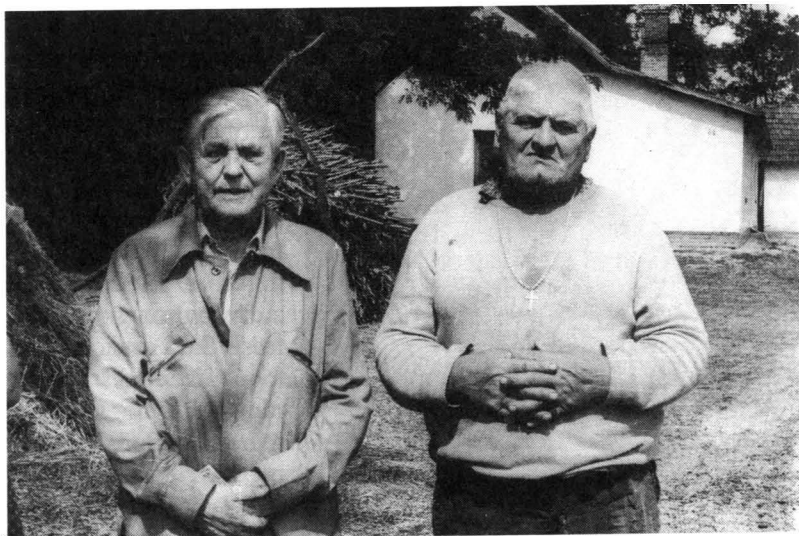
1976-ot írtunk. Már hallottunk róla. Sándor bácsi ugyanis szinte naponta járt be a Somogy Könyvtárba, és ilyenkor bepillantott hozzánk a múzeumba, a néprajzosokhoz is. Nem beszéltünk róla, vártuk, hogy Sándor bácsi hozza föl. Nem mondta, de mi megéreztük. Napról-napra vidámabbnak tetszett, de mindég sietett. Tudtuk, Sárahoz sietett vissza, akiről azt is hallottuk, hogy gyógyíthatatlan betegségben szenved. Egymás között beszélgettünk csak a visszatért-megtért asszonyról, és éreztük, hogy Sándor bácsi nagyon bol-dog.

Lang Ernőnek írta: „Sára hála Istennek február dereka óta újra itthon van. A tavalyi esztendőt jórészt kórházban töltötte. ... Időm-ből bizony elvesz, mégis örülök, hogy itt van mellettem, és szolgálhatok néki.”

Mint tudjuk, később már nem házasodtak ismét össze, hanem, mint korábban Sára fiát Pétert, most Sárát is a nevére vette. Emlékszem, a lakásajtóra két kis táblácska volt kitéve. Az egyik en ez állt: Dr. Bálint Sándor, a másikon pedig: Bálint Sára.

Most már úgy tetszett, megnyugszik, és sebei is gyógyulnak majd. De tudjuk, főként a Sáraért való aggodás nagyon is foglalkoztatta, gyötörte. És lelkét bántotta az is (persze, ezt csak kevesen tudtuk), hogy a főiskola, ahol generációkat nevelt hazaszeretetre, nép- és nemzetszeretetre, a másság elfogadására, a családszeretetre, nem hívta meg a száz esztendő jubileumi ünnepségre. Hasonlóképpen „elfelejtkeztek rólam, amikor hetvenéves lettem. Azonban a Somogyi Könyvtárnak hálás vagyok, amiért erre az alkalomra kiadta a bibliográfiámat, és a Móra Ferenc Múzeumnak, amiért később megjelentette fő művemet a három kötetes Szögedi nemzet-et.”

Sára visszatérése valósággal boldoggá tette Bálint Sándort. Munkakedvét csak Sára egyre romló betegsége akadályozta. Külföldről a legdrágább orvosságokat hozatta a számára, és olyan alázattal és odaadó szeretettel ápolta asszonyát, amilyenre csak Bálint Sándor volt képes. *Nyíri Antal* ezzel kapcsolatban így vélekedett: „A visszafogadást Sándor részéről különleges áldozatvállalásnak kell tekintenünk: Krisztusi sugallatként értette, és magára nézve köte-

14. *Holcsik Benjámín* kisteleki „szentembőr-rel”, 1976.

lezőnek tartotta. Igaz, kötelezettség nélkül is vállalta volna, ebben egészen biztos vagyok. Ez máris sejtet valamit Sándor különleges lelki nagyságából. ... A megbocsátás is mély vallásosságából fakadt: kezdettől fogva megértette a feleségét, akire voltaképpen soha nem haragudott. Így nem is volt mit megbocsátani neki. Sándor szívből, és teljes lélekkel szerette Sárát. Lelkéből sohasem hiányzott, tehát itt csak a fizikai értelemben vett visszafogadásról van szó.”

Egyik alkalommal átjött Sándor bácsi a múzeumba, és kérte, hogy kéziratát, amelyeknek egy részét a Somogyi Könyvtárnak, a másik részét a múzeumnak szeretné ajándékozni, segítek átcipel-

ni. A megbeszélte időre mentem, és kérésének megfelelően – most nem a megszokott két kiflit és egy tejfölt –, hanem „Édös Jóskám, mostan arra kérnélek, hogy hozzád majd két tejfölt és négy darab pirosra sült kiflit, mert ugyé tudod té is, hogy itthon van a feleségöm.”

Hangjában is éreztem, és láttam, milyen nagy szeretettel, a kezét fogva vezette asszonyát a díványhoz, hogy leültesse. Sára asszony csillogó szemmel nézett rám, örült, hogy megismertem. Ő is megismert, pedig harminc évvel ezelőtt láttam utoljára, amikor még

15. Hamvas István plébánossal, 1977.

nagyszüleim házához Sándor bácsival kijárt. Emlékezett a szüleimre és kérdezősködött felőlük. Megkérdezte tőlem, vajon tudják-e már, hogy visszaköltözött Szegedre: Azt feleltem, hogy délután viszem a jó hírt, aminek bizonyára örülnek majd otthon.

Sándor bácsi a felesége betegségének súlyosbodását kassai barátjának Görcsös Mihálynak is megírta. És másoknak is, talán a maga könnyebbülésére de semmiképp sem panasz képpen. „Körülményeim Sára egészségi állapotának fájdalmas hanyatlásával megnehezedtek. Mindenképpen Ő most az

első. ... Sajnos parkinson kórban szenved. Úgy ahogy megvolna, de járni nem tud. Ezért Szegénykének kórházban kell senyvednie. Ez munkámban is hátráltat, de elhiszed ugye, hogy ezt nem panaszból mondom.”

1980 januárjában már így ír Görcsösnek: „Súlyos, félelmetes Sára állapota. Minden nap számot kell vetnem a halálával. Ettől nagyon szenvedek. Hiába vagyok nagyonis tisztában az emberi adóssággal, próbálom magamat tartani, talán-talán lesz még erőm a mun-

16. A Tápai Krisztus előtt ifj Lele József és Juhász Antal társaságában, 1978.

17. A csempeszkopácsi templomajtóban, 1978.

kámhoz.” Egyik unokahúga Kosóczkiné *Kormányos Sarolta* eképen emlékezett: „Sándor bácsinak annakidején, amikor Sára Pestre költözött, nagyon nagy veszteség volt. Mondta is: „Hogyha Sára nem segített volna a gépelésben, a javításban nem tudtam volna ennyit dolgozni. Amíg mellettem volt, addig nyugodtabb voltam és örömmel dolgoztam. És amikor visszajött nagybetegen, félttem, hogy megint hamarosan magamra maradok, hiszen számomra már az is megnyugtató volt, hogy néha beszélgettünk.”

Koronc Lászlónak kivételesen, és nagyon tetszett, hogy amikor egy ízben föntjárt Bálint Sándoréknál, a professzor így mutatta be Sára asszonyt, aki akkor már súlyos, fekvőbeteg volt: „Ő az én feleségöm, a Sárika.” És az atya látta, hallotta, milyen nagy szeretettel és odaadással ápolta Bálint Sándor, a szinte magatehetetlen asszonyt. „Ezt valósággal olyan hősi fokon cselekedte, amelyhez foghatóval életem során még sohasem találkoztam.” – mondotta László atya.

Egyik alsóvárosi rokontól hallottam, hogy a Sára visszafogadását elítélte az unokatestvére *Kormányos Illés*, akinek ezt mondotta Sándor bácsi: „Illés, Illés, hát nem tudsz mögbocsájtani Sárának? A kúdnak is vetünk, pedig azt se tudjuk, kicsoda. Hát akit szeretünk, annak hogyne adnánk a magunkéból. Én szeretöm a Sárát.”

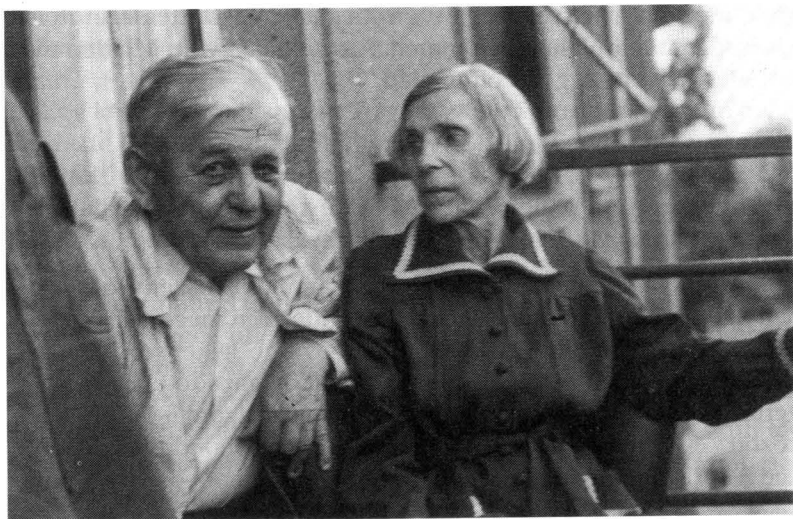
Emlegetik, hogy amikor Bálint Sándor – például disznótör alkalomával vagy más, családi ünnepen jelen volt Kormányoséknál, akkor feltétlen csomagoltak egy kis kóstolót Sárának. Ha véletlenül elfelejtették, vagy évés közben finom falat került Sándor bácsi tányéjába, akkor kérte az unokahúg Sárikát, hogy csomagolja be, majd elviszi Sárának. Hasonló esetre több rokon, sőt nem rokon is emlékszik.

Sára asszony már kórházban feküdt, amikor a rokonság különösen megértette Bálint Sándort, és főként hétvégére sorban hívták meg ebédre. Mások, amíg lehetett, Sándor bácsi kérésére könnyű főtt ebédet, például galamb levest vittek Sárának a kórházba. Egyik alkalommal, amint a postáról könyvcsomagot vittem föl a lakásába, arra kért, hogy mennék-e vele a kórházba. Nagyon ideges volt, és a kezemet nem eresztette el addig, amíg azt nem mondtam,

18. Szent Lénárd szoborral két pap társaságában. Szany, 1978.

hogy elmegyek. Persze, elmentem volna mindenképpen. Kisiettünk a Dugonics térre, de a villamos éppen elment. Sándor bácsi szinte futott. Ma már hihetetlen a számomra is; gyalog, futva mentünk a kórházig. Sára asszony a II. Kórház akkoriban épült új szárnyának egyik szobájában feküdt. Sándor bácsi ment be először, én megálltam az ajtón belül. Sára asszony nem vette le a szemét Sándor bácsiról. Sándor bácsi meg valósággal letérdelt felesége ágya mellé, és fogták egymás kezét. Így beszélgettek. Nem halkan, mivel Sándor bácsi igen nagyothallott. Kijöttem, hadd beszélgessenek. Fél óra is eltelt, amikor Sándor bácsi kinézett, és intett, hogy mindjárt jön. Pár perc múlva valóban jött is, és elindultunk vissza, a lakása felé. Villamossal mentünk. Én akkor láttam Sára asszonyt utoljára.

19. A visszatért, nagybeteg feleségével, 1979.

Ördögh Szilveszternek írta azidőben Sándor bácsi: „...gyógyíthatatlan nagybeteg. Nehéz ezt akár hívő, akár humanista lélekkel tudomásul venni. Talán még összeszedem magamat, és restanciámat el tudom végezni.” Másnak írta ugyanakkor: „Én megvagyok még egészségesen, de állandó időzavarban. Feleségem, aki súlyos Parkinson kórban szenved, sajnos nem gyógyul már meg. Most kórházban fekszik. Annyi mindent kellene még megírnom, amit egyedüli hírmondóul már csak én tudnék talán elmondani. Szeretnék még egy kicsit megpiheni, elnézelődni, számba venni az Úristen felől magamat.”

Hogy Sára egyre súlyosabbá váló betegsége mennyire kimerítette Bálint Sándort egyik barátjának írt leveléből tudjuk: „Nagyon beteges, kimerült állapotban vagyok. Mindehhez jön feleségem egyre reménytelenebbé váló állapota. ... Pár hétre legalább ki kellene állnom a sorból, de nem lehet.”

Még ugyanabban az évben, 1980. március 8-án a Délmagyarország Gyászjelentések rovatában olvashattuk: Bálint Sándorné Né-

meth Sára hosszú szenvedés után meghalt. Végtisztessége utolsó kívánságára teljes csendben március negyedikén volt. Minden más értesítés helyett. A gyászoló család.”

ÚJRA EGYEDÜL

Vámbéri Gusztáv barátjának írta: „...Sára hosszú szenvedés, egyheti agónia után, de szentségekkel még idejében megerősítve ment át az örök életbe, ahol teljesség után sóvárgó lelke, sok lázadása Urának örömeiben bizonyosan megpihent, eligazodott. Én meg leverten nézek az égre. Talán lesz még valami dolgom itt az emberek között.” De, mint *Hamvas István* plébánosnak mondotta: „Tudod, kedves Pistám, amióta a feleségöm möghalt, nem vösz be a munka.”

Napokkal később *Harangi Vilmán*nak írta, hogy: „Köszönöm részvétét, imádságát. Feleségem sokat szenvedett, ajándék volt számára a halál. Nyugodt vagyok, de úgy érzem, már sohasem találom a helyemet.”

Magára maradt ismét. Bizonyára igényelte volna, hogy gyakrabban látogassuk. Mentünk, de alig találtuk otthon. Mindig úton volt. Pestre ment *Paksa Katalin*hoz, Péter első feleségéhez és annak leányához *Orsolyához* – ahogyan ő mondotta: az onokámhoz –, aztán ment Pécsre a *Lantos bérmakomáékhoz*, *Andrásfalvy Berciékhez*, hogy minél többekkel találkozzon, beszélgessen. És amikor ismét hazatért, látta a sok elvégezni valót, mi mást is írhatott volna, mint azt a barátainak, hogy tervei vannak, sok. „Szeretnék egy szakrális népművészeti képeskönyvet szerkeszteni, ahol inkább a naiv művészet sorába tartozó alkotások bemutatására kerülne sor. ... Anyagom: ponyvanyomtatvány, üvegfestmény, szobor, kép bőven volna hozzá. Fáradt, és kimerült vagyok. Sára halála óta, de legfőképpen karácsony óta talán száz levelet is írtam. Látogatóim sokszor alaposan visszaélnek az időmmel. Pedig más földi kincsem már nincsen. Szeretném ismét, Sára távozása után a magam legszemélyesebb munkáját folytatni. Hiszen kevés már az időm. Aki

megfordult a lakásomban, az tudja, látja, hogy mit szeretnék. Nem tudom, futja-e még az időmből, hogy a visszaemlékezéseimet megírom.”

Egy kései rádióműsorban *Trogmayer Ottó* múzeumigazgató megkérdezte tőle: „Mondd, boldog vagy?” Bálint Sándor így válaszolt: „Boldog vagyok. Egy panaszom van csak az életre, persze az élet nem tehet róla: kevés az időm. Annyi minden megfordul még a fejemben, amit szeretnék elvégezni. Most már betakarítottam lassan az anyagot.”

A Hagyomány szolgálata című posztumusz művének *Magamról* fejezetének végén olvashatjuk még: „A pálya sokszor megpróbált, nem kényeztetett el, de soha meg nem keseredtem, a hivatástól a szolgálattól egy percre sem távolított el.”

Szintén a főt idézett rádióriportban, illetve egy vele készült tévés portréfilmben mondotta: „Ha újra kéne kezdenem az életöt, pedagógus szeretnék újra, és tovább lönni, a szónak a legegyetemesebb értelmében, olyan mágiszter féle, aki szereti az embereknek a szömit kinyitni: örüljete, vígadjatok! Nehéz a sorsotok, szögényök vagytok, esetleg problémátok van. De itt van a világ, itt van a Tisza, a muzsika, és minden, ami helyre igazít benneteket. Érdemös élni, érdemös szolgálni, másoknak örömet szörözni.”

Ő maga azonban nehezen talál vissza asztalához. „Utaztam nem kedvtelésből, de valahányszor elindult a vonat innen Szegedről velem, arra gondoltam mindég, milyen jó lesz majd hazajönnöm.” Másutt ezt írja: „Úgy érzem, anélkül, hogy illuzióim lennének, vannak dolgok, amelyeket az Úristen kizárólag tőlem fog ama napon számon kérni. Mindez annyit jelent, hogy sietnem kell.”

VISSZATÉRŐ ÉLET- ÉS MUNKAKEDV

A Szögedi nemzet harmadik kötetén, egyidejűleg a Szeged Alsóváros-on, illetve a búcsú-témán dolgozott; és nyomdakészre tette a Hagyomány szolgálatában című kiadásra tervezett anyagot. Mindezek azt mutatják, hogy Bálint Sándor végülis megtalálta ön-

magát, asztalát, munkáinak megszakadt fonalait. Ugyanakkor, mivel ismét egyre többen keresik meg, újabb és újabb feltárandó témákat ad nekünk. Főként a többi keresztény vallás néphagyományainak kutatására, gyűjtésére, és megírásukra biztat.

És Ő egyre csak siet, mert – megérezett talán valamit? Siet a „betakarítással”, siet előadásokat tartani, mert újra és egyre többen kérik.

És, mert magunk is éreztük, hogy néha ideges, amit korábban sohasem tapasztaltunk nála, a magunk eszközeivel igyekeztünk néki, amiben tudtunk, segíteni. És ezek a kapkodva sietések – ma már tudjuk – valamit előre vetítettek a Számára: Ő már a Nagy Útra készülődött (tán).

Hetény János írta egyik cikkében: „Bálint Sándor Nagykörsön egy általam ismeretlen papnak tett életgyónást. A pap később megküldte nékem a visszaemlékezésből papírra tett szöveget. Ebben ez áll: Mióta Bálint Sándor meggyónt, azóta biztos vagyok, hogy megmaradt valami ebben a bűnös világban az eredeti ártatlanság állapotából. Ahogyan előttem térdelt vagy fél óráig, én szinte nem is tudtam mondani semmit sem. Csak figyeltem egy élet vallomására, amelyből kiderült, hogy igen, lehet élni és szenvedni, nagyon szenvedni, tisztán, ártatlanul, Isten konkrét jelenlétében.”

MEGHALT BÁLINT SÁNDOR

Az életgyónást követő harmadik napon már megint úton volt. Most Budapesten járt, keresztlánya esküvőjére ment föl. De délután már sietett hazafelé. Erősen esteledni kezdett, amikor Budán, egy veszélyes útkanyarban száguldó személygépkocsi elé lépett. Nem akarattal, hanem pillanatnyi figyelmetlenségből, és mert nagyothallott, és nem észlelte a sebesen közeledő járművet.

A kalendárium 1980. május másodikát mutatott, a toronyóra pedig háromnegyed nyolcat.

A János Kórház orvosainak emberfeletti igyekezete sem volt elegendő ahhoz, hogy a napokig tartó haláltusával szemben diadal-

maskodjanak. Bálint Sándor, az egyetemes szemléletű, Európai látókörű humanista magyar, a magyar vallásos népelet kimagasló kutatója, szentéletű ember május 10-én meghalt. Mint később *Hetyény János* írta: „Bálint Sándor élete Isten szemében befejezett egész volt, tehát magához hívta Őt.”

Bálint Sándor halála pillanatától – odafönt – már megtapasztalta a halállal kapcsolatban mindazt, amit a Sacra Hungáriában megírt: „Az emberiség egyik legmélyebben gyökerező hiedelme, hogy életünk a halál után sem szűnik meg, az itteni élet odaát folytatódik. ... Az egyszerű nép nem fél a haláltól. Isten rendelkezésének tekinti. Ha Isten betegségekkel, megpróbáltatásokkal látogatja, megnyugvással fogadja. Szenvedéseiről alig beszél. Halottait nem siratja, de soha el nem felejt. Ezért igyekszik a halál elfogadására méltóképpen felkészülni: a halálra folytonosan gondol. ... Ma már szépen élni és szépen meghalni csak a szerzetesek és a parasztok tudnak, akiknek egész életét betölti az Isten-jelenlét érzése, és sohasem tévesztik szem elől a nagy számadás bekövetkezését. A halott lelkének üdvösségére Szeged környékén ezer Úrangyalát szoktak mondani a hozzátartozók...”

Haláláról elsőnek *Horváth Dezső* adott hírt a Délmagyarország május 11-i számában. „Nagy gyásza van a szegedi nemzetnek. Bálint Sándor tegnap meghalt. ... Egyik előadásán mondta róla valaki: „Boldog lehet a város, amelyiknek ilyen tudós elme gyűjti és rendszerezi dolgait. Ez a város most megrendülten áll a hír súlya alatt. Szent volt előtte ez a város, édes gyermekeként dolgozott érte, örömmel figyelte előre vivő lépéseit. Szeged és a tudomány érzi, kit veszített el.” *Gyuris György* így írt: „Elhunyt Bálint Sándor a magyar vallásos néprajz világhírű tudósa.”

Gyászjelentése, amelyet a Trogmayer igazgató úr múzeumi szobájában virrasztó tanítványok és tisztelők fogalmaztak meg, szelvény volt, mint maga Bálint Sándor. A Gyászjelentés felső szélére, mint Tömörkény Istvánéra valamikor – egy régi népi imádság első sora került: „Letettem testemnek romlandó sátorát, ...” Alája pedig: Mély fájdalommal tudatjuk, hogy Bálint Sándor nyugalmazott egyetemi tanár, néprajztudós, 76 éves korában 1980. május 10-én elhunyt. Búcsúztatása gyászmise keretében a Szeged-alsóvárosi

20. A koporsóban, 1980.

Havi Boldogasszony templomban május 20-án délelőtt fél 11-kor, az alsóvárosi temetőben 12 órakor lesz. Gyászolják családtagjai, barátai, tisztelői.”

TEMETÉSE

Bálint Sándor a politikai hatalomtól „nem érdemlötte mög”, hogy Szeged nagyjainak kijáró helyről, a Közművelődés Palotájából temessük el. Hiába volt a sok meggondolásra és elfogadására ajánlott ok bemutatása, a pártállam szegedi emberei meredeken elzárkóztak. Így volt a jobb. Hisszük, hogy a Gondviselés akaratát volt. Szeged rég látott akkora temetést, mint Bálint Sándoré volt az alsóvárosi templomból, az alsóvárosi ősikertig. A temetésen részt vett – sok főpappal egyetemben – *Lékai László* bíboros úr. A több ezres gyászoló tömeg egy része kívül rekedt a templomon,

nem fértek be. Hangszórókon át hallgatták *Hamvas István* alsóvárosi plébános búcsúztató szavait: „Elérkezett a nagy pillanat, amikor Szeged nagy Fiát, a magyar tudomány óriását, az Egyházunk alázatos hű Fiát elkísérjük utolsó földi útján. 1904. augusztus negyedikén, a Havibúcsú vigiliáján ezen a helyen keresztelték meg, ahol most koporsója áll. Hűségének jelképe ez, hiszen itt élt születésétől haláláig megszakítás nélkül – örömeiben ide jött hálát adni, a bánatában itt sírta el könnyeit a Fekete Mária lábainál, mint előtte mások, közöttük Juhász Gyula. (...) Bálint Sándorra emlékezzünk most. De nem csak emlékezünk, hanem hitünk szerint a Szentmise áldozattal, imádságainkkal és könnyeinkkel ajánljuk Jézusnak, akivel Ő egész életében oly bensőséges, meghitt barátságban élt. Amikor érdemeit emlegetjük, nem csupán egy elhunyt magasztalásáról van szó, hanem életviteléből saját magunk számára igyekszünk példát állítani. Mindenkit lenyűgözött mindenkor páratlan emberi becsületessége, szelídsége. Jóságáról barátai szinte anekdotáztak. De az anekdotázó mosoly mögött minden jóérzésű

21. A gyászmisén, 1980.

emberben a csodálat és a szeretet húzódozott. Annak idején, mint egyszerű alsóvárosi parasztyereket keresztelték itt, most pedig, mint Európa-hírű tudós, egyszerű alsóvárosi parasztemberként fekszik koporsójában. Egy alsóvárosi ember mondta nekem egyszer: „Tudja, mi azért szeretjük a Sándort, mert olyan hűséges a fajtájához.” Mint tudóst, nagyon nehéz lenne itt méltatni. Ez a feladat a jövő kutatóinak lesz a feladata: feltárni, ki volt Bálint Sándor, Szeged, a magyar haza és a katolikus Egyház számára.

Ha az ember a bibliográfiáját olvassa, felvetődik a kérdés: Hogyan lehetett ennyit alkotni megbízható tudományossággal? Nála ez az alkotói munka megállíthatatlan. Csak a halála állította meg.

Városa sem mindig értette Őt meg, de Egyháza sem. Akármilyen mély keserőséget is hordozott ilyenkor magában, tovább dolgozott: tudósként is példa marad a számunkra. Emberségéhez hűséges ember volt, és igaz, tiszta keresztény ember. Teológiaiilag megalapozott vallásosságát gyönyörű harmóniába tudta állítani a népi vallásossággal, melyet szülei, és alsóvárosi környezete által megismert, s melyet élete folyamán tudományosan feldolgozott. Nem csak hitét, hanem vallásosságának gyakorlatát sem adta fel.

Azonban Ő is ember volt, így nem volt mentes az emberi természet gyarlóságaitól. Ezért könyörgünk is most Érte Krisztus áldozatában az Egyház imádságával, hogy a Bárány vérében még fehérebbre mossza ruháját. (...) Bálint Sándor tanító ajkai örökre elnémultak. Kezei sem írnak már le több sorokat. Imádságos kezeit örökre összekulcsolta, de hagyatékát ránk bízta írásban, szóban, és példamutató tettekben. Mostmár rajtunk a sor, mindenkinek a maga vonalán.

Bálint Sándornak lelkipásztori hagyatéka is van. Hozzátok is szól paptestvérek. Mint a vallásos néprajz korunk Európa-szerte legnagyobb egyénisége, feltárta annak a népnek a legmélyebb lelkivilágát, melyekhez hívatottak vagyunk. Munkásságával szinte térképként terítette azt ki. Gyakran fájdalmasan könyörögve, szinte kiáltott: Zsákmányoljatok ki engem! (...)

Lelki és szellemi hagyatékát vizsgálva nem feledkezhetünk meg népéről, Rólatok Alsóvárosiak. Alsóváros népe büszke lehet, hogy

véréből oly pompás, szép virág termett. Egy igaz, egy tiszta nagy embert adtak a Városnak, a Hazának és az Egyháznak. (...) mennyit aggódott értetek. Aggódott, hogy megőrizzék őseitektől kapott keresztény katolikus hiteteket, melyet ez a templom jelképez. (...) nem az iparosodás, a városiasodás volt a problémája, hanem az, hogy ebben a nagy átalakulásban meg tudjátok-e őrizni emberségeket, hiteteket. Mennyire szeretett Titeket?!

Tavaly, amikor 75. születésnapjára a Szentatya II. János Pál pápa sajátkezü levélben küldte jókívánságait, a levél egyik mondata így szólt: „Apostoli áldásomat küldöm Neked, és mindazoknak, akik szívvednek kedvesek.” Ragyogó, boldog arccal jött, s arra kért, hogy ezt a levelet a szilveszteri hálaadáson olvassam föl a templomban, mert hiszen szívének minden alsóvárosi nagyon kedves.

Azt mondta nekem egyszer: Tudod, ha én möghalok, möghal velem az utolsó szögedi embör.

És most elment az utolsó szögedi Embör.

Most, amikor majd kikísérjük a temetőbe, koporsója előtt nem visszük párnán kitüntetéseit – mint nagy halottaknál szokás –, mert nincsenek. De mostmár Ő maga a kitüntetés Városának, Népének, s jut még hely a számára Dugonics András, Tömörkény István, Móra Ferenc és Kálmány Lajos társaságában. Mától kezdve már együtt emlegetjük őket itt a Városban, de hitünk szerint bevonul azon sok tizenkétezrek társaságába, akik – a Jelenések Könyve szerint – A nagy szorongatásból jöttek, s ruhájukat fehérre mosták a Bárány vérében. Az igazak lelke Isten kezében van, és a halál gyötrelmei nem érintik őket. Ámen.”

Az alsóvárosi temetőben a tudomány képviselői is elbúcsúztak Tőle, közöttük *Ferenczy Imre* szegedi néprajz tanszék vezetője, illetve *Tálas István* professzor. Beszédéből a Vigilia 1981. májusi számában, *Erdélyi Zsuzsanna* közöl részleteket: „Tálas István néprajztudós Bálint Sándor temetésén tartott búcsúbeszédében markáns vonalakkal rajzolta Szeged nagy fiának alakját, akiben nemcsak a polihisztor tudós jelent meg, hanem a mindent eltűrő-elviselő, a szeretettel mindent átlényegítő, megszépítő férfi tiszta embersége is: szinte szakrális régióba lendült. Csak egy ilyen ember válthatja ki azokat az erős fájdalmat és döbbenetet eláruló szavakat, melyek

22. Temetése az alsóvárosi temetőben, 1980.

szívet szorító szomorúsággal törték föl, hogy előbb a jó barát elvesztése fölötti gyász érzelmét tolmácsolják, s csak aztán adjanak helyet a halál okozta szakmai veszteség fölmérésének, annak hogy mit veszített a tudományszakunk Bálint Sándor tragikus halálával: milyen értéket hagyott a magyar és egész Európa szaktudományára, és mi az, ami számunkra sokáig, talán örökre utolérhetetlen. „Most, hogy megtérsz elődeid közé, végső nyugalomra, te tiszta lelkű nagy tudósunk, barátunk, búcsúzunk Tőled a klasszikus mondással: Vale adida candida, terra tibi levis sit!”

A temetésen a tömeg dermedten állt, és hallgatta a gyászbeszédet. Néhányan talán arra gondoltak, mégiscsak itt lenne a helye a Város, a megye képviselőjének is. Legalább inkognitóban. Talán volt is egy-két emberük, de mivel Bálint Sándor temetésén senki sem azt figyelte kik vannak ott, és kik nem jöttek el, hanem valamennyien Bálint Sándor emlékeinkkel voltunk elfoglalva: hallgatunk, imádkoztunk. Amikor a hantok a koporsójára hullottak, talán a madarak csicsergése is abba maradt. Talán ott, és akkor azok-

ban is felébredt valami, ami csak itt és most ébredhetett, a hantok dübörgésére, akik életében nemigen értették meg Bálint Sándort, mert a szelíd alázatossága mögött nem láthatták meg az EMBERT. Az Embert, akinek teste immáron visszatért abba a por- és rögregetegbe, ahonnan keletkezett. De a lelke, a szelleme itt marad velünk, bennünk.

ÉLETMÉLTATÁSOK

A Népszava 1980. május 13-i számában olvasható: „Kivételes ember ment el közülünk: Szeged város nagy Fiát érte utol váratlanul a halál. ... Szükségünk lenne szeretet-teljes, okos és higgadt szavára, amellyel bajainkban eligazíthat, és biztathat: annyi megpróbáltatáson át is van mód a boldog életre, csak dolgozni kell. Mert tudósként és tanárként Ő mindig erre figyelmeztetett.”

Csanád Béla az Új Emberben szólalt meg: „Bálint Sándor halálával pótolhatatlan veszteség érte a magyar kulturális és tudományos életet, és ezáltal az egyetemes európai műveltséget is. ... Egy pillanatra sem engedett a rossz ízű nacionalizmus kísértésének, tudatosan építkezett a Jézus-i alapokra – tudományos munkájában és életének gyakorlásában is. A legtöbbit mégis Szeged köszönhet Neki: senki sincs a tősgyökeres szegediek között, aki egész életét a Városnak és környékének szentelte volna, mint Bálint Sándor. Mi, akik a közelében lehettünk, megcsodálhattuk evangéliumi emberségét. Megismerhettük Benne a megpróbáltatásokat felemelt fejjel szóltanul viselő, és az áldozatokat kitartóan vállaló, beteg feleségét éveken át gondviselő embert is.”

Magyar Ferenc, a jóbarát is az Új Emberben emlékezett: „A Szeged-alsóvárosi öreg temetőben Krisztusnak és a Napbaöltözött Asszonynak hűséges zárandokát temettük el. ... El lehet-e búcsúzni végleg a század magyar katolicizmusának nagy ébresztőjétől, aki miközben a már pusztulásra ítélt népi vallásosságban és szellemi létbizonytalanságban az emberi lélek tágasabb horizontjai felé emelte generációk tekintetét. ... Bálint Sándor abban a példamuta-

tásban is előttünk járt, ahogyan egy világi katolikus tudós a maga megszentelt életével Egyházát és hazáját önzetlenül szolgálta – megérdemelte annyira szeretett egyháza figyelmét, amit hosszú időn keresztül nélkülözött. Ércnél maradandóbb emléket hagyott hátra életművében.” Igazat írt *Horváth Dezső*, egykori tanítványa is, amikor eképpen summázott: „Korának legnagyobb szegedi szelleme volt.”

A ma élő unakaöcs *Bálint Lajos* mondotta Róla: „Igaz hívő ember vót a Sanyi. Mán kisgyerök korában is ilyen szentös könyveket olvasott, mög a bibliát.”

Zöldy Pálné Acsai Ilona a *Kalász* régi-új „kedvesanyja”, volt Bálint Sándor tanítványa: „II. János Pál pápához akartam levelet meneszteni, értesíteni őt arról, hogy Bálint Sándor halálával új pártfogónk van az égben.”

„Ma már bizonyítható – írta *Hetény János* az Új Emberben –, hogy a Gondviselés Bálint Sándort az utolsó hónapokban föltűnő módon előkészítette az élet múlandóságára, és ő ezt ténylegesen tudomásul vette. Egyik hallgatója a halállal kapcsolatos előadása után mondotta róla: „Ha visszaemlékezem, az az érzésem most is, mintha ővele együtt most történnének az események: előkészületek a halálra.”

Kilián István az *Embert* állítja elénk: „Bálint Sándor Ember volt az emberek között, s ez a legnemesebb erény, amely a hívő szerint az Isten közelében való boldog megnyugvást, a felekezeten kívüliek számára a halála után a könyveiben, és a róla szóló írásokban tartós emlékezetet érdemel.”

Erdélyi Zsuzsanna, a kortárs szemével látta, és láttatja velünk is Bálint Sándort: „Vannak tudósok, akik szakmailag kiválóak, de emberi életük kifogásolható. Bálint Sándornál ez a két dolog tökéletes, reá oly jellemző egyensúlyban volt. ... Mi mindannyian segítségért szaladtunk hozzá, soha senkit üres kézzel, táskával el nem eresztett. Mitőlünk ő csak ritkán kért segítséget, mély alázattal, szinte gyermeketeg elpirulva, és a hála soha nem maradt el; Ő, vagy mi nyertünk, mindegy, szeretett nemesen vesztes is lenni.”

Kósa László az *Élet és Tudományban*, *Népismeretünk* nagyjai című cikkében azt írta, hogy: „Szeged szűk körét Bálint Sándor egye-

temessé tágította, s belefoglalta nem csak az egész magyar nyelvterületet, hanem Közép- és Dél-Európát, sőt, a középkorba tartó szálak fölfejtését is.”

Egyik méltatója is hasonlóképpen értékeli, amikor azt írja, hogy „Szeged város nem felejtheti Bálint Sándor lelkének és tudásának európai méretű nagyságának gazdag örökségét. Hűsége és szeretete az élet értelmét sugározta, hirdette azt a szellemet, amelyben élni lehet az értékek megmentésében fáradozóknak: Bálint Sándor szelleme él, és figyelmeztet a felelősségre, örökhagyó akaratára, amely a síron túl is él, kötelez.”

Hogy mit is vállalt a népi vallásosság kutatásával Bálint Sándor, talán *Hetény János* tapint rá a legjobban: „Kálmány Lajos, Kandra Kabos katolikus papok, Ipolyi Arnold pedig püspök voltak (népi valláskutatásokat is végeztek, de az Egyház nem nagyon örült neki), ettől fogva a néprajztudomány köreiből kivesznek a hitvalló katolikus kutatók (Ehhez hozzá kell venni, hogy a 20. századtól a kommunista állam előhírnökei sem tűrik őket). Bálint Sándor ismételtelen felpanaszolta a munkásságának kezdeti gyanús fogadtatását katolikus részről. Mert világiként foglalkozott, kutatott, és írt a népi vallásosság témaköréből – amire pedig az életét tette föl! Itthagyt bennünket? Aligha! Életműve nyomán ma már világnézettől függetlenül, mindenki számára egyértelmű, hogy a magyar nép múltjának jobb megértését szolgálja, ha teljességében tárjuk föl azt az életszabályozó rendszert, amely a népi vallásosság anyagában mutatkozik.”

Halála után 1987-ben a Tiszatáj 1987. 8. számában jelent meg főként tanítványai és kortársai tollából visszaemlékezés-csokor.

Halálának 10. évfordulóján a szegedi Móra Ferenc Múzeum Dísztermében Bálint Sándor-hagyaték kuratóriuma emlékülést szervezett. Az itt elhangzott előadásokat a Somogyi Könyvtár *Szegedi Műhely* sorozatában még abban az évben kiadta.

Az említett két szegedi folyóiratban megjelent tanulmányokból világosan kitetszik Bálint Sándor munkásságának sokrétűsége, amelyek a Róla szóló – napi-, heti-, és havilapokban, illetve országos – főként szakmai – folyóiratokban megjelent emlékezések, méltatások tesznek viszonylag teljessé.

A Bálint Sándort idéző és felidéző, illetve Őt méltató írásoknak mindenütt föllelhető vezérfonala a mélyen vallásos, hívő volta. A másik sajátja a tiszta és rendíthetetlen emberszeretete, a másság példás elfogadása, a nacionalizmus szigorú elutasítása; a harmadik fő jellemzője pedig a család-, a haza-, és a szülőföld szeretetre való nevelés fontossága volt. Ezek zömmel a tárgyai a Reá való emlékezéseknek: akár írásban, akár hangszalagon, vagy napjainkban, amikor felidézzük.

Scheiber Sándor írta: „Egy könyvtárnyi irodalom szerzője szégyen, szerény – több: alázatos ember volt. Mások érdemeit fölnagyította, a magáét háttérbe szorította. Érző, érzékeny lélek. A legtisztább ember, akit sok évtizedes barátságunk folyamán megismerhettem. Biztos vagyok benne, hogy értékekre fogékony korunk Szeged nagy és halhatatlan Fiának nem késlekedik méltó emléket állítani: Bálint Sándornak szobra lesz városában.”

EMLEKHELYEI

És a Város nem késlekedett.

Igaz, nem a hivatalos szervek, hanem azok a kortárs-tisztelői kezdték meg a tárgyas megemlékezéseket, akik már felismerték a kommunista rendszer hullámvásait, vergődését; és már nem csak a bátorság tette, hogy a JATE folklóregyüttese *Simoncsics János* és barátai kezdeményezésére Bálint Sándor nevét vette föl. Ezt követően már egyenes út vezetett a Pálffy utcai szülőházra elhelyezett, *Szatmáry Gyöngyi* szobrászművész által készített dombormű és emléktábla felavatására, amelyre ez vésetett: „A legszögedibb szögedi.” Az emléktáblát sokunk jelenlétében *Sótér István* akadémikus, a jóbarát avatta fel. A beszédet az *Élet és Irodalom* 1984. augusztus 10-i száma közölte. Este az alsóvárosi templomban Bálint Sándor emlékmise volt.

Utcánév adásában is gondolkodtak *Péter Lászlóék*, de csak Új-Rókuson kaptak rá lehetőséget, ahol azidőben már utcát kapott *Hont Ferenc*, *Ortutay Gyula* is. Pedig lett volna Alsóvároson nem

egy olyan utcanév, amelyet bántások és sérelmek nélkül is meg lehetett volna változtatni. De mostmár így van jól. Mivel Tápén igen sokat gyűjtött, és a faluban számos családban szinte családtagként szerették a „kis tanár úr”-at, természetes lett, hogy az ottani általános iskola Bálint Sándor nevét vette föl, és az iskola falán lévő táblán ez áll: „Tápé örökös Fogadott Fia emlékére.”

23. Emléktábla avatás a szülőházán (Szeged, Pálfi u. 72.), 1984.

A táblaavató napján a tápéi kultúrházban emlékülés volt, amely alkalom *Péter László, Molnár Imre, Lele József, ifj. Lele József, Juhász Antal, Ilia Mihály és Horváth Dezső* emlékezett a tanárra, a jó barátira, a tudósra, a hívő katolikus emberre. Itt hangzott el *Polner Zoltán* *De profundis* című verse:

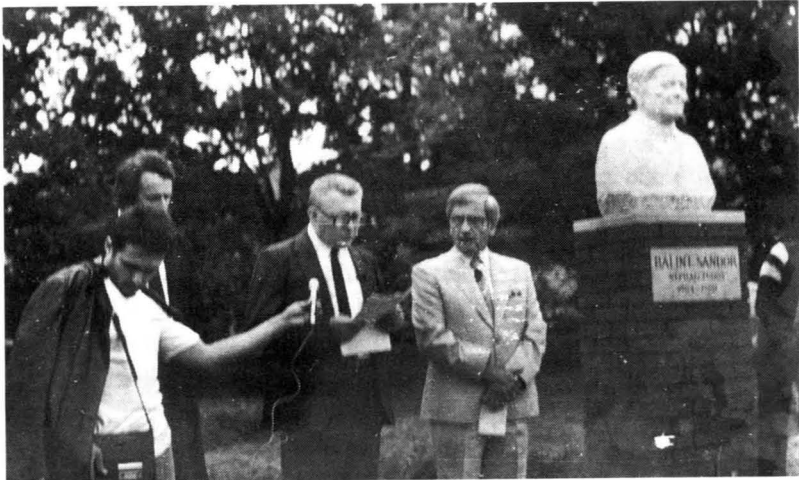
(Bálint Sándor emlékére)

Majd emlékeznek a népdalok,
a harangszóban vonuló búcsúk,
bádogkrisztusok a pusztán, és
ragyog majd a szemöldökfákra
fölvésett Ómagyar Mária
siralom őshite: emberi jószág

Hajszálai, mint selyem füvek
országnyi hazán szétterülnek.
Megszóltja a holtak szemén
heverő rézpénzt, s a honfoglalás
kori köldökszínort kioldja.
Fehérlófia ő, vagy hetedik gyerek.

Lovasok zúgnak el az éjben,
 ezer éve hallom már őket,
 száguldó, habos paripákat
 egy mozdulattal meghököltet,
 és virágokra Napot rajzol,
 hogy Európára nyarat parancsoljon.
 Tanyák, ti földből vert, fölzengő
 sámándobok, elzordult téli
 fákat uszíthatnak e arra,
 ki István király követe, s az
 emlékező arcokat újhold
 tündöklő érkezétével fölruházza?!

Hiába hívják titkok már,
 hatalmas harmatokon lépdél
 és lábnyoma a mindenségben
 lassan elenyészik. Látom, amint
 itthagya a Tiszát, a Várost.
 Egy csillag vándorol a dűlőn,
 mintha Isten ballagna a Tejúton.

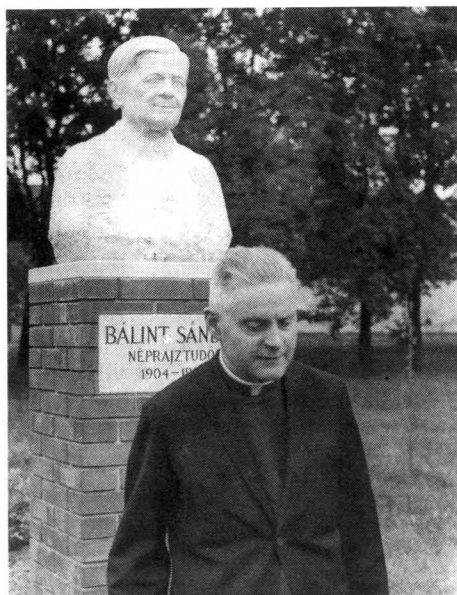

24. Szobrának avatása a Mátyás téren, 1989. A szobrot Kalmár Márton készítette. Avatóbeszédet dr. Illia Mihály és Csonka István mondott.

Alsóváros népe a ferencesek temploma előtti téren állított Bálint Sándor szobrot. A pályázaton elfogadott *Kalmár Márton* szobrászművész által készült alkotást nagy számú tisztelő jelenlétében *Ilia Mihály*, a város részéről pedig (első ízben) *Csonka István*, tanácselnök leplezte le, ami után több, mint húsz koszorú került a szobor mellé. És ott élt bennünk a szép *Weöres Sándor* vers, amelyet a jeles költő Bálint Sándor emlékére írt:

A folyó végtelenbe vágat,
nincs vége-hossza,
átszel téres-tornyos házakat,
hogy sokszorozza

Ugyanazon az estén az alsóvárosi templomban *Hetény János* mutatott be emlékmisét Bálint Sándorért.

25. A szobor előtt Hetény János plébános, 1989.

Kis Ernő, az újszegedi (a hajdani Szent Imre kultúrház, az utóbbi negyven évben November 7.) művelődési ház igazgatója is döntött: a ház Bálint Sándor nevét vette föl. Erre az alkalomra Bálint Sándor pályája címmel fotókiállítást rendeztek, amely alkalmon *Szathmáry Gyöngyi* szobrászművész Bálint Sándor mellszobrát a Házban elhelyeztük, és megkoszorúztuk; majd Requiem Bálint Sándorért címmel tartott emlékműsor keretében elhangzott: *Dékány Endre* A nyelv szerelmese című verse is.

Mi van ott túl a láthatár mögött,
mit tudsz ott, és mit álmodsz oda,
a titkokat dajkáló Tisza fölött...?

Nézve, és szeretve-fzelve járja
örkődő gondod a vidéket
s a népek ízes szavát hívja-várja,
hogy tovaröppentsd az ígétet.

Mennyire egy vagytok: Te és a Város
s benne a nép: „Szögedi nemzet” ...
fia voltál s atyja lettél, kincstáros,
s öröklétre szülted a nyelvet.

A nyelvet, a mosolygó méltóságút,
a Tisza-ihlette szerelmest,
mely bölccsé melengeti a mélabút
s napfényben áld, érlel örömet.

Az élet szerelmét hirdeted, óvod,
és az ős-erejű hatalmat,
mely hűséggel-hittel szépfélt világot,
s lelkedből népedre kiárad.

Bálint Sándort a Szeged környéki tanyavilág népe is tisztelte, szerette. Gyakran hívták (és ő ment) előadásokat tartani Domaszékre, Röszkére, Zákányszékre, Pusztamérgesre. Talán ezeknek a gyakori kijárásoknak, gyűjtőutaknak és családi kapcsolatoknak állít emléket, hogy Domaszéken utcát neveztek el róla.

Zsámbékon, az ottani katolikus tanítóképzőben Bálint Sándor önképzőkört hívtak életre *Kovács József* és felesége, volt Bálint Sándor-tanítványok.

Föltétlen meg kell említeni, hogy a napjainkra országos hálózattal rendelkező Keresztény Értelmiségiek Szövetségének elődjét *Dékány Endre*, *Erdélyi Zsuzsanna*, *Farkas Olivér*, *Kovács Mihály* és számosan még Bálint Sándor kulturális munkaközösség néven Szegeden, a felsővárosi templomban alapítottuk meg. Ez a közösség ma a KÉSZ egyik országos csoportja.

A „BOLDOG” DOSSZIÉBÓL: CIKK-, TANULMÁNY- ÉS LEVÉLRÉSZLETEK

1989-ben a már múzeumban levő Bálint Sándor-hagyaték kezelője lettem, a Bálint Sándor-hagyaték kuratóriumának megbízásából. Ekkor a már több év óta dédelgetett gondolatom megerősödött bennem, egy kérdéssel: Lehetséges-e Boldog Bálint Sándor? Mindenek előtt átsiettem *Gyulai Endre* szeged-csanádi megyéspüspök úrhoz, és kikértem véleményét arra vonatkozóan, hogy az ügy érdekében összegyűjthetnek-e élő tanúságtételeket, ma élő kortársaktól, tanítványoktól. Biztató szavait követően a Bálint Sándor-hagyaték kuratóriumának tagjait is tájékoztattam gondolatomról, majd mielőbb hozzáfogtam a levelezéshez.

A kérdés minden megszólítotthoz ez: Lehetséges-e Boldog Bálint Sándor?

Lényegében az addig elolvasott nekrológok, emlékezések és a magam meggyőződésén túl *Hamvas István*nak, a Bálint Sándor temetésén elhangzott szavai munkáltak bennem, hogy a levelezést megkezdjem, és napjainkig folytassam. A Hamvas-beszéd idézett mondata így szól: „Az igazak lelke Isten kezében van, és a halál gyötrelmei nem érintik őket.”

Mindenek előtt nyissuk meg szívünket egy szép, Bálint Sándornak ajánlott vers előtt.

Bálint Sándor emlékének

Hegyi fordulóban istenfája térdel
Kakukk énekel a vadrózsák ölén
Kereszttel magában egy zarándok lépdél
Nyakában olvasó a templom szögletén
meghajlik öreg szív hangja messzi dallam
álmot is hordozott fodros Tisza partján
Úgy tudta egykoron jártak itt angyalok
oltárt építettek csendes folyók partján.

Látta a bárányt is megjelölt homlokkal
Júliát fölszállni egeknek ormain
Mind ami látomás a lelkébe sajdukt
Együtt volt ilyenkor öröm és földi kfn

Hordott és épített vándornak öltözött
Tudta az utat a búcsúok énekét
Bármely szép völgyeknek madár-síró hangját
mikor bensővé lesz a köznapi beszéd

Szolgaként váteszüi az időt vallatta
Kereste a szavak megkeresztelt jelét
Nem ami hallható
több volt a szemében minden fehérre vált
miként a téli hó

„Meg kell mondanom: magyarságot, emberséget Rajeczky Benjamintól és Bálint Sándortól tanultam. (...) Bálint Sándornak csodálatos kedélye volt, pedig tudtam, mi minden bántja. Nem panaszkodott. Elfogadta az életet – bölcsen –, ahogy a sors hozta, mivel mélyen hívó volt. (...) Nem szereti az önkény és a hatalom a tisztákat. Ő tiszta volt.” írta még róla a fenti vers szerzője.

Dömötör Tekla eképpen értékel: „Bálint Sándor nem csak kiváló tudós, hanem nagyon kedves és nagyon tiszteletre méltó ember volt. Szeretett tanítani: szelíd és csendes ember volt, szerette az if-

júságot. Bölcsességgel és nyugalommal utasította vissza az őt ért rágalmakat, hiszen tudta ő, hogy mi a megbocsátás, és mi az igazság; és olyat nem tett soha, amiért szégyenkeznie kellett volna. Kiszolgáltatott volt, de győztes is.”

Ördögh Szilveszter szinte folytatja ezt a gondolatot: „Megáldott az élet, hogy hitben soha meg ne inogj. Ami kereszted volt, ... zokszó nélkül cipelted. Megáldott hiteddel jóanyád. Megáldott eszmélésed után hinni akarásod, magad szolgáló életre szánásával. ... Mivel átélő, és átérző meggyőződés volt a hited, nem volt benned felekezeti elfogultság.”

Mindezeket megerősíti bennünk Kilián István, amikor így ír: „Bálint Sándort hite, személyes meggyőződése, városához, a tájhoz fűződő szeretete sohasem akadályozta meg abban, hogy ne keresse a keresztény kultúra pogány elemeit, hogy ne kutassa egy-egy szent kultuszának más felekezetek paraliturgiájában való megjelenését. Jó példa erre, hogy Scheiber Sándor főrabbit, az orientalista irodalomtörténészt (az egyetem) megbízott tanárként foglalkoztatta, hogy tanítványainak tartson előadást a keleti kultúra Magyarországon való térhódításáról.”

Egy Bálint Sándorról szóló rádióműsorban hallottuk: „Bálint Sándort az ökumenében is a legnemesebb értelemben vett tágasság jellemezte. A katolikus szót ő úgy értelmezte, hogy ez a vallás egybeölel minden értéket, benne minden embert. Szerette a hívőket, a nem hívőket, a kételkedőket, hiszen tudta, hogy az ember legtermészetesebb tulajdonsága a kétely, de tudta azt is, hogy útjuk egy felé vezet.”

Scheiber Sándort kell még idéznünk, amikor a másság elfogadást emlegetjük, mert Bálint Sándor ebben is mécsvilág volt: „Itt született és élt legbizalmasabb barátja Löw Immánuel, aki három monumentális monográfiát írt ... a zsidó irodalom alapján. ... Szeged nagy fia Bálint Sándor a szakrális néprajznak a világon egyik legnagyobb kutatója és feldolgozója volt. Egyszerre vállalkozott alapvetésre és szintézisre, dokumentációra, és értelmezésre. A vallásos néprajzot beleágyazta a hazai liturgia és ikonográfia, a közép-európai kultuszáramlatokba.”

Schöner Alfréd leveléből olvashatjuk; „Atyai jóbarátság fűzött Bálint Sándorhoz. Vele nemegyszer elmentem az alsóvárosi templomba istentiszteletre: mint ahogyan Bálint Sándor is eljött hozzánk a zsinagógába, és az azt követő beszélgetéseken is részt vett.”

Többektől hallottuk, hogy „Voltak itt Szegeden is zsidó családok, és főként Bálint Sándor nagy erkölcsi, és emberi tekintélye volt az, ami eloltotta az antiszemitizmust azokban is, akik korábban nem szívlelték őket.” Így már érthető, hogy a másság-ról sem lehet Szeged, és a szegedi nagy táj vonatkozásában Bálint Sándor idézése nélkül ma gondolkodni, beszélni. A más nemzetiségűeket, etnikai csoportokat megértette; jóllehet, nem is tudta volna anélkül a hagyományaikat, szokásaikat kutatni. „Az én igazi testvéreim – mondotta – a szerbek, a románok, a horvátok, a szlovákok, akkor is, ha nem értjük egymás nyelvét. És akkor is, ha szembe-szembe kerülünk egymással. Nékünk tudnunk kell, hogy ugyanaz a világ tekint ránk. Nékünk tehát rendbe kell tenni dolgainkat: békésen, tisztán, türelemmel és teljes megértéssel.”

Ez a másság-elfogadás már fiatal korában is sajátja volt, hiszen – többek között *Lang Ernő*től is tudjuk, hogy a délvidékről Szegedre került – nem csak magyar – diákokat mennyire segítette. *Zöldyné Acsai Ilonáé*tól pedig, hogy Bálint Sándornak sok nem katolikus barátja is volt, hiszen tudjuk, hogy *Buday György*ekkel, a Szegedi Fiatalokkal is együtt tudott gondolkodni. „Magam, is megtapasztaltam – mondja *Acsai Ilona*, hogy el tudott beszélgetni hithű ateistával, mondjuk a kutatások fontosságáról.”

Alsóvárosi szomszédoktól hallottuk: „A világháború ideje alatt *Szent-Györgyi Albert*et az édesanyja házában rejtegette. A professzor itt is a paprikával foglalkozott. Nem csak mint kutató, hanem mint fogyasztó is: szalonnához ötte.” Ugyancsak az alsóvárosiaktól hallottam, hogy *Ortutay Gyula* családját a szegedi zárdában rejtette el Bálint Sándor és más, nyilasok által üldözött személyek családjait.

Hetény János Fél Editet idézi, amikor Bálint Sándor és *Illyés Gyula* kapcsolatáról ír: „Boldog vagy, mert hiszel!”, mondotta a költő Bálint Sándornak egy alkalommal, mert tisztelte mély vallásosságát. A hitét féltő-ápoló tudós e magatartásáról így emlékezett egyik

tisztelője: „A szerénység, és az örömmel vállalt egyszerűsége életed lényege volt. A remete igénytelenségével éltél. Arcodon rezzenését sem láttam gyűlöletnek. Hittel tetted dolgod, kétszeres erővel. Nem beszéltél a hitről, szeretetről. Élted.”

Dékány Endre írja a *Hagyomány* szolgálatában című könyv méltatásában: „Soha nagyobb öntudattal és hittel nem vállalta és vállalta az egyiknek megtartó és felvirágoztató forráserejét, a másiknak az életet érvényessé szentelő hatalmas keresztjét, mint Bálint Sándor. Állíthatjuk, hogy Bálint Sándornak a teológia és a vallási népeletkutatás területén elévülhetetlen érdemei vannak.”

Ugyancsak a fönt idézett műnek a bemutatásában *Tandi Lajos* a Délmagyarország-ban írta: „A Szögedi nemzet hű Fia tudós kutató... megtalálta a tápéi népi katolicizmus megannyi hit-drágaköveit. ... Ő mondta: meg kellene írni a magyar parasztmonográfiát, amelyben különleges helyet érdemeljen a népi hitvilág bemutatása.”

Józsa László egy kunszentmártoni találkozásra emlékezik cikkében: „Csodálatos ember volt. Mindenkiel tudott beszélni. Csodálatuk óriási anyagismeretét, egyszersmind csodálatra méltóságát, igaz hívő emberségét. Az az irány, amit Bálint Sándor ott nekünk megmutatott, egy végtelen, hiszen népi vallásosság mindég volt, van és lesz, és a mi dolgunk, hogy ezek a hagyományok ne vesszenek ki soha.”

Barátait, ismerőseit és azokat a vendégeit, akiknek őt ajánlották, ha Szögedőt akarnak látni-hallani, föltétlen elvitte az alsóvárosi napsugaras, istenszömes házak közé, és természetesen a Havi Boldogasszony templomba. Így volt ez akkor is, amikor *Koroncz László*-val sétálgattak, vagy *Lantos Miklósékkal*, akik ma olyan szemragyogással emlékeznek ezekre a sétákra, aminőket csak Bálint Sándorral lehet összekapcsolni. Gyakran és sokaktól hallok, leveleiből olvasom: Bálint Sándor a megfoghatatlan talányok embere, a tisztaság és szeretet kiemelkedő jelképe a számunkra.

Ebele Ferenc, akit ezüstmiséje alkalmából levélben köszöntött Bálint Sándor, ezt írta egy reá emlékező levélben: „Sándor bácsiból olyan csodálatos tisztaság, mások iránti tisztelet és alázat sugár-

zott, hogy valóban az volt az ember érzése, hogy egy szenttel áll szemben. Azt is tudtuk róla, hogy napi áldozó.”

Igen gyakran lehet hallani, olvasni, milyen sok útmutatást hagyott reánk örökül Bálint Sándor. Elég átolvasni egy-egy művét ahhoz, hogy minderről megbizonyosodjunk. Főként a vallásos népelet-kutatás nagy hiányosságaira hívja föl a figyelmünket, így: „Ennek a témakörnek a görögkatolikus vonatkozásait a jövő valláskutatóinak kell feltárni.”

Vagy eképpen: „... mind többen ébrednek a kutatók arra, hogy a néprajzkutatásban, a néprajz-szemléletben elhagyhatatlan tényező a humánium. Itt az örök emberi kifejezésről, a másság föltétlen elfogadásáról van szó. ...ennek nagy feladata, hogy az európai népeket közelebb hozza egymáshoz.” Ennek a gondolatnak igyekezett ő maga föltétlen megfelelni, és a maga példájával állt tanítványai elé is mindenkor. Bálint Sándor személyét a csak messzebről nézve-látó úgy gondolná, hogy a valóban nagy munkák olykor már nehezebbre estek neki. Minden bizonnyal voltak olyan szakaszai az életének, amikor így fakadt ki: „Fáradok, egy időre jó lenne már kiállni a sorból.” Mégsem tette, hanem megmaradt íróasztalának „gályarabságában”, amiről jóbarátja-fia *Tóth Béla* eképpen írt: „Három embernýt dolgozott. Eszményi emberként hurcolta magát, még a legmodernebb filozófia mércéje szerint is. ... A két-három generációval mögötte járókat, jómagamat, többszázunkat a szülőföld rögének szeretetére, ismeretére, a hozzá való ragaszkodásra tanított.”

Dankó Imre szinte folytatja ezt a gondolatot, pedig négyszáz kilométerrel lakik odébb Béla bátyáinktól: „Rendkívül szívós munkával, fantasztikus eltökéltséggel – egyrészt szűkkörűen, másrészt széles körűen értelmezve az etnográfát – világviszonylatban is párját ritkító szintézisre törekedett Szeged megrajzolásában.”

Zombori István, a szintén Alsóváros szülött történész nem alaptalanul nevezi őt „Szaklári óriás”-nak, amihez még hozzá teszi: „Az örökkévalóságnak élt és alkotott.” És ezek után igazat adhatunk *Erdélyi Suzsannának*, amikor följegyzi: „A Bálint Sándor-kutatás elemzése olyan átfogó, ugyanakkor szétágazó ismereteket kíván, amelyek birtokában az ember a részleteket önmagukban is

egységként kezelheti, de az egészbe építve összefogó életművé emelheti. Az ilyen komplett munkásságot felmutató nagy tudós tevékenységnek értelmezése nehéz feladatot ró az emberre, s klasszikus igénnyel mért néprajzi felkészültséget követel.”

A hihetetlen munkabírása és a minden emberen való föltétlen segíteni akarás ténye ragadta meg *Mihálka György* szívét is, amikor eképpen emlékezik: „Ez az örök optimizmus, ez a belső sugárzó erő, ez az isteni hittel teli erő, amely megfogott mindenkit, aki egyszer is a közelében volt –, anélkül, hogy ő erről különösebben beszélt volna. Főként a vallásosságáról sohasem beszélt. És a szenvedéseiről, megalázottságairól sem. Inkább azon volt, hogy miatta mi ne kerüljünk bajba. Erre főként a házirabsága idején nagyon ügyelt. Bálint Sándor a fájdalmaiban is derűs arcú, szelíden mosolygó ember volt, és én ezt az arcát őrzöm magamban.”

Egyik képzős tanítványa *Pálffy Gyula* magnetofonszalagra mondotta Bálint Sándor-emlékeit, amelyből egy kis részt ragadunk ki: „Sándor bácsit örök világi példaképünké emeljük. Különb emberrel nem találkoztam az életemben. Ő alakította katolikus szemléletünket, és azt gondolom, csak nagyon kevés tanítványa lett tévelygő ateista. Inkább azt mondom, nincsen ilyen.”

A rádióban elhagzott, Bálint Sándort 90. születésnapján felidéző műsorban többek között *Katona Imre* is beszélt. Most a nyílt és mindenkivel őszinte emberről. „...Aki ennyire nyitott, azt naivnak, gyermetegnek deklarálják, amely sokszor ütközik is a kemény társadalommal. Ő pedig sem nem volt naiv, sem nem konzervatív. Ezt igazolja, hogy egyik legjobb barátja volt Scheiber Sándor; és általában jóban volt a papokkal – felekezeti különbség tétel nélkül. Ezt olykor egyházi körökben is felrótták néki. Nem utasította el a baloldalt, de a diktatúrát, a terrort igen! Élete vége felé – tudjuk – a miszticizmus felé fordult. Ez azonban nem jelentett nála visszafordulást, csak az ősgyökök érdekelték.

*Hamvas István*tól hallottuk, hogy mielőtt Bálint Sándor utoljára Pestre utazott volna, három nappal előtte fölkereste őt a templomban. Kedd volt, és Bálint Sándor igen izgatott volt, ami igen szokatlan volt nála. „Akkor elmondotta nékem végrendeletét, és elmondotta nékem hogyan legyen majd a temetése, mikor meghal.

Akkor nagyon kemény, határozott és szent szavakat mondott nekem. Lékainak írtam a köszönő levélben: A magyar művelődés egy nagy tudóst veszített, Egyházunk viszont egy szentet nyert. (...) Azt is meg merem kockáztatni, hogy a majdani kánoni értelemben is beszéljünk Róla.”

Hetény János ezzel kapcsolatban írta később: „Ők – reméljük – már színről-színre látják Istent, és egymást, és földi szavai igazát. Hiszen boldogok a szelídek.”

Lang Ernő egyik levelében írta nekem: „Nagy öröm a számomra, hogy Sándor bácsi boldoggá avatásának az ügye – talán – mégiscsak elindulhat egyszer. Hiszen már életében elindult a méltóság útján.”

Török József budapesti prodékán eképpen tett tanúságot: „Szilárd meggyőződésem, hogy az eljáráshoz megvannak a kellő alapok és feltételek.”

„Bálint Sándor emberi tisztaságát, vallásosságát és példás emberszeretetét szeretettel őrzöm a szívemben.” – vallotta summázott Bálint Sándor-élményét *Rónay László*.

Szilárdfi Zoltán szavaival: „Nem kell a legkisebb túlzásba esnünk sem ahhoz, hogy kijelentsük: Bálint Sándor valóban kivételes keresztény ember, hívő katolikus és másokért élő, másokért áldozatokat hozó szent ember volt. Felekezeti, világnézeti különbségtétel nélkül segítette azokat, akik ezt Tőle kérték. Szívesen és szeretettel tette.”

Bálint Sándor életét teljesen kitöltötte a vallásosság, amely valósággal – idézőjelben mondva – rabságban tartotta. Olyannyira, hogy számára ez szükséges körülmény lett. Ő sohasem tudott volna másképpen élni, csak vallásosan. Nem csak a hajdani rokonok, hanem szinte minden idős alsóvárosi, közöttük természetesen a szomszédok, mint a *Csonka*, a *Szécsi*, az *Ábrahám*, a *Farkas*, a *Kókai*, a *Kosóczki*, a *Tóth*, a *Nagy* és a *Balogh* család is így emlékezik reá: „A jóság csak úgy sugárzott belőle felénk, és csodáltuk mély, tiszta vallásosságát, hitgazdagságát. Szent embör vót.”

Az Egyház részéről többen is megnyilvánultak eddig, hogy elmondják magánvéleményüket Bálint Sándorról. *Koroncz Lászlót* már idéztük, mégis szükségesnek látszik a reá való hivatkozás. El-

mondotta, hogy okvetlen kell, hogy a keresztény emberek elé példaképként állítsuk Bálint Sándort, hiszen csak ritkán születnek ilyen emberek a mi számunkra. „Ha engemet valaki megkérdez arról, hogy lehetséges-e boldog, azt mondanám: Őt nem boldoggá, hanem szentté kell avatni.”

Lang Ernő szinte folytatja ezt a határozott kijelentést: „Bálint Sándort teljes mértékben szent embernek tartom. Hogy a boldoggá avatás bekövetkezik-e vagy sem: egyházpolitikai kérdés; de az Ő emberi magatartása abszolút azt föltételezi, hogy aki szent, az körülbelül ilyen lehet, mint Bálint Sándor.”

Az alsóvárosi öregek sommázata szinte meghökkentő: „Sanyi bácsi szent, a szenteknél is szentebb!” És ebben a nagyon kerek sommázatban benne van minden alsóvárosi embernek, minden ott született és élő családnak a kinyilatkozása *Sanyikáról, Sanyiról, Sándorról, Sanyi bácsiról* – mert hogy ők ma is így emlegetik. És így: „Annus néni jószágos fia.”

„El szoktunk mönni a sírjához, imádkozunk, hogy lögyön az alsóvárosi nép mennyei pártfogója a Jóisten színe előtt.”

A Választ kérő levelekre igen sok megnyugtató levél érkezett, amelyeknek csak egy része jutott el hozzám. Azért nem mindegyik, mivel *Hetény János* plébános úr címére is többen küldtek Bálint Sándor-emléket. Hetény plébános úr *Kérés*-sel fordult egy ízben az Új Ember olvasóihoz, hogy számára dolgozat írásához Bálint Sándor dokumentumokat, emlékanyagokat küldjenek. Igen szép dolgozat született, sőt, nem egy, hiszen a Szegedi Műhelyben, illetve az Új Emberben is megjelent összefoglalóit olvashattuk. Jelen munkánkban nem egyszer hivatkozunk rájuk. Miután dolgozatai megjelentek, ő is elküldte a „Boldog” dosszié számára a hozzá címzett anyagokat. És természetesen a saját, szép megemlékezését is.

A fentiekben elsősorban tehát a folyóiratokból idézünk „emlékmorzsákat”. Most a válaszevelekből emelünk ki egy-egy mondatot, egy-egy gondolatot, amelyek javarésze úgy tetszik már ebben a munkában följegyeztetett. Ám, mint majd látni, olvasni fogjuk, a kinyilatkoztatások egyediek, nem ismétlődnek, de nagyon hasonlóak egymáshoz. Ez azt jelenti, hogy szinte minden nyilatkozó egyetért abban, hogy Bálint Sándor méltó lehet a boldogok oltárá-

ra: világiként, a világiak példaképének. De nem esünk túlzásba, ha azt is kijelentjük: minden magyar számára az lehet, legyen bár világi vagy egyházi személy: istenfia-gyermeke mindahány.

Levelezőim közül többen kisebb-nagyobb tanulmányokat írtak, amelyekből elsősorban a személyes kapcsolatok szólnak meg, ám egyikük sem elégszik meg azzal. Hiszen mindegyikük nagyon jól érzi, most nem ez a fontos, bár jelentősége nem kicsi. Ezért külön, kis fejezetekben, mások egy-egy magasztos mondatban fogalmazák meg „kristályszemcséjüket”, amellyel megerősítik, alátámasztják a Bálint Sándort boldoggá építő, egyre magasabbra ívelő, megvalósítható gondolatot. Hiszem, nem csak bennem erősödik általuk a hit, hogy *lehetséges*; és fontosak az élő tanúságtételek.

A továbbiakban a *Boldog-dossziéba* érkezett levelekből idézünk részleteket:

„Mindig a legnagyobb szeretettel és tisztelettel emlékezünk róla, akit már egyetemista korunkban is Magyar Szent Emberként tiszteltünk.” (*Takács Ágoston, Tatabánya*).

„Bálint Sándor bácsit a legnagyobb szeretettel őrzöm szívemben. Hozzám küldött levelének minden sorával azonosulok, melyet Ön vele kapcsolatban írt.” (*Dr. Várszegi Asztrik, Esztergom*).

„Mély benyomást tett rám tiszta és szelíd, egyszerű és lényeglátó, elmélyült és alázatos egyénisége.” (*Sajgó Szabolcs, Kanada*)

„Nyíltsága volt legjellemzőbb vonása. S mi ebből az alapvetően krisztusi magatartásból sejtettük meg a magunk fontosságát. ... Talány volt számunkra, hogy tudta beteg feleségét éveken át gondozni, ellátni. ... Felesége halála után Bálint Sándor találkozott Scheiber Sándorral. Azt kérdezte tőle: Szoktak-e a zsidók imádkozni a halottaikért? A válasz: Szoktak. Akkor arra kérlek, mondotta Bálint Sándor, imádkozzatok a feleségem lelki üdvéért. És a legközelebbi vasárnap Bálint Sándornéért imádkoztak a pesti zsinagógában.” (*Kocsis István, Szeged*)

„Értelmes gondolkodásra, szívós szorgalomra, töretlen hitéletre, a szülőföld és a haza mélységes szeretetére nevelte a leendő pedagógusokat.” (*Annus Antal, Szeged*)

„Mélységes hite segítette őt nehéz éveiben, amikor tudatlan, rosszindulatú emberek lenézték, kigúnyolták. Az egyszerű szegény

embereket segítette. ... Nagyon szeretném, ha a boldoggá avatás terve sikerülne." (*Hunya Alajos, Gyomaendrőd*)

„Soha sem rejtegette mély vallásos meggyőződését. A legnehezebb pillanatokban is megvallotta hitét." (*Rakonczai János, Szeged*)

„Sohasem volt gyalázkodó, vagy más csúnya szó az ajkán. Mindig tisztelettel néztem föl reá." (*Dávid L. Szaniszló, Kistelek*)

„Életem megtisztelő és szép emlékei a vele való találkozások. Már életében nagy tisztelet övezte a hitéért, hűségéért és munkásságáért sokat szenvedett Bálint Sándort, akinek boldoggá avatása – bízunk benne – a nem túl távoli jövőben bekövetkezik, hogy a keresztény magyar értelmiség örök példaképe legyen." (*Dr. Barna Gábor, Budapest*)

„A magam részéről az ügyet, mint magánember támogatom, hiszen Bálint Sándor életét jól ismerem: atyai barátomnak tartottam, s hivatolomnál fogva segítettem, amikor a sors nehéz éveket rótt reá." (*Dr. Trogmayer Ottó, Szeged*)

„Gratulálok gondolatához, mert meggyőződésem, hogy Sándor Bácsink nem csak igaz ember, hanem szentéletű keresztény volt. Hite, alázata, derűje, ügybuzgalma és tisztasága valóban csak a szentekéhez hasonlítható. Az általam ismert keresztények között ő áll az élen, a legmagasabb fokon. (*Koroncz László, Leányfalu*)

„Számára minden tanítványa, minden ember Isten képmása volt, és így is viszonyult hozzánk." (*Bovátsek Nándor, Szegvár*)

„Megvallotta hitét olyan korban is, amikor az nem volt egyáltalán dicsőség, sőt,...!" (*Koppány János, református lelkész, Tótkomlós*)

„Életvitele, embersége, erkölcsi magatartása példaértékű volt a számunkra, leendő pedagógusok számára." (*Csúri András, Szeged*)

„Lenyűgözött emberi nagysága és jósága, amely éppen feleségével szemben nyilatkozott meg rendkívüli, szinte emberfeletti színvonalon." (*Sinkó Ferenc, Budapest*)

„Kemény próbákat kellett kiállnia. Szelíd bölcsességgel győzte le az akadályokat. Tragikusan alakult egyéni életében a tövissel koronázott Krisztust találta meg. És vállalta." (*Zöldyné Acsai Ilona, Sümeg*)

„Sándor bácsi boldoggá avatásának gondolatát teljes szívemből támogatom. Mióta a fizikai világból eltávozott, még jobban érezzük, hogy velünk van. Ez csakis azért lehet, mert ő valóban boldog. Erről meg vagyok győződve.” (*Paksa Katalin, Budapest*)

„Emberi ésszel szinte megfoghatatlan, hogy ellenségeit is szeretete. ... Nem lehet véletlen, hogy kivételes emberi jóságára II. János Pál pápa is felfigyelt.” (*Lele József, Pécs*)

„Súlyos, nehéz idők vártak rám, úgynevezett kulákcsemetére. Bálint Sándor mégis segített, vállalva állásvesztésének valószínűségét is. Mi más ez, ha nem az emberség legmagasztosabb, fényes példája?! (*Katona Imre, Mór*)

„Velünk kommunistákkal sohasem volt ellenséges. Bálint Sándort én egy szerény, városunkat szerető, érte szorgalmasan munkálkodó, a közösség számára hasznos embernek ismertem meg.” (*Komócsin Mihály, Szeged*)

„Szíves megkeresésére készséggel kinyilvánítom meggyőződésemet, hogy Bálint Sándor boldoggá avatására tett kezdeményezését helyesnek és megokolhatónak tartom. Szívesen csatlakozom kezdeményezéséhez.” (*Péter László, Szeged*)

„Vallásos lelkületű tudós volt, akinek mindennapi igénye volt az Isten Házában tett látogatás. Zsidó nagyünnepeken a prédikációm után mindég konzultációt kért tőlem. Úgy értékelte, hogy a bibliai üzenetből napjaink emberének is merítenie kell.” (*Schőner Alfréd, Budapest*)

„Magam is osztom a személye iránti tapasztalt nagy megbecsülést. Szívemből kívánom, hogy Bálint Sándor személyének egyre szélesedő és egyre mélyebb megismerésében minél több eredményt érjen el.” (*Paskai László, Esztergom*)

„A Független Kisgazdapártnak már 1945-ben pártoló tagja volt. Az egyszerű emberek pártjára állt. Amikor meghalt, nem óéerte aggódtam, hanem magamat, magunkat féltettem, magunkat sajnáltam.” (*Ónozó Lajos, Komló*)

„Bálint Sándor ragyogó emlékét örökké megőrzöm. Egyike volt a legcsodálatosabb humanista tudósoknak, akikkel valaha is a világon találkoztam. A baleset, melynek ez a tapasztalt és sokat szen-

vedett magyar hazafi áldozatul esett, mélyen megdöbbenett.”
(*Pertti Virtaranta*, Finnország)

„Nagyon nemes a tett, mert megboldogult Bálint professzor igazán méltó arra, hogy követendő példaként állítsuk őt az emberek elé. Utoljára akkor láttam, amikor a végzetes autóbalesetet követően kórházban feküdt, eszméletén kívül. Akkor elláttam szentségekkel is. (*Szónyi László*, Budapest)

„Mint öregember nyújtom feléd karom és öllelek meg, József. A Mindenható segítse néki tetsző vágyad, vágyunk teljesedését. ... Kiterjedt levelezései is igazolják nemes terved igazát. Kérem a jó Istent, adjon kitartást, segítő társakat nekem nagyon tetsző munkához.” (*Vámbéri Gusztáv*, Budapest)

„Bálint Sándor emlékét a legtisztábban ragyogó példaképként őrzöm lelkemben. Hozzá fogható, példás életű keresztény katolikus emberrel nem találkoztam.” (*Dr. Mihálka György*, Szeged)

„Sándort sokszor meghívtam ebédre magamhoz, jeles egyházi ünnepeken. Igen, én hiszem, hogy boldog lesz ő. Biztosan. Máris az, gondolom. Feleségét, amikor az nagybeteg volt, annak ellenére hősi fokon, szeretettel és nagy áldozatkészséggel ápolta, majd ápol-tatta, hogy annak (feleségének) kérése nyomán tulajdonképpen már nem volt a felesége. Igen, lehetséges a boldogsága. Imádkozom érte. Megteszem.” (*Dr. Udvardi József*, Szeged)

„...Sándor valóban Isten szolgája. Tiszteletre méltó, aki hősi fokon gyakorolta a házastársi szeretetet, a megbocsátást, azt, amit a reform előtti kánonjogi kódex így fogalmazott meg: mutuum adjutórium – a másik fél testi, lelki és anyagi támogatása. Külön szép-pé tette hősiességét, hogy nem mutogatta azt, hanem szelíd szerénységgel élte.” (*Sinkó Ferenc*, Budapest)

„Adatközlői megéreztek Bálint Sándorban a mélyen vallásos lelket, melyet édesanyjától örökölt.” (*Dr. Volly István*, Budapest)

„Gyakorló katolikus életének legnagyobb értékei között van az az áldozatos és nagylelkű szeretet, amellyel beteg feleségét gondozta, ápolta.” (*Szomolányi Miklós*, Nagykatona)

„Ma is látom szelíden mosolygó arcát, amint édesanyja elé állva, szinte büntudatosan mondotta: 'Égy kis pénz kéne.' ... Sándor bácsi kézcsókkal köszönte meg a pénzt. ... Sára magatartása nagyon fáj

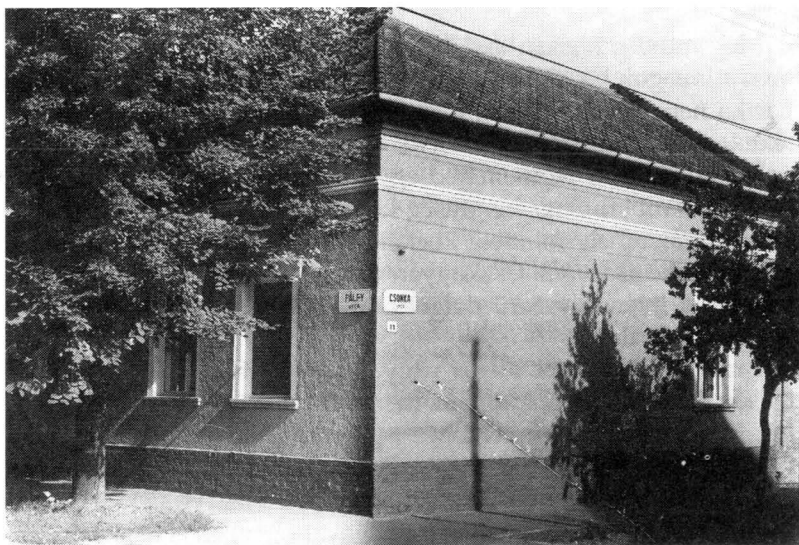
Sándor bácsinak, de anyjánál mindég mögpártolta. ... „Né nehezítse mög a sorsom, én útet is szertöm.” Hogy mennyire szerette Sárát, azzal is bizonyította, hogy szó nélkül útjára engedte, és harag nélkül emlegette, amikor már elment. Sára fiút szült attól a férfitől, akivel elment. Ő ezt is – hallgatólagosan – tudomásul vette. Édesanyja halála után a néki oly drága emléké alsóvárosi szülőházat eladta, hogy Sárát segíthesse, aki Pesten egyedül nevelte a fiát. Később Sára betegeskedett, és Sándor bácsi úgy vette magához Sárát a fiával együtt, mintha tegnap mentek volna el, és ma hazajöttek.” (Bitó Józsefné, Balástya)

A Sárával, illetve Péterrel való anyagi és lelki törődés egyik kézzel fogható példája, egyben az aggódó ember szeretet-példája sugárzik egy levélből, amelyet alighanem nem küldött el Bálint Sándor Sárának. Vagy, ha igen, akkor az asszony megőrizte visszatérése után is.

A kétely abból adódik, hogy a levelet, amelyet természetesen kézzel, egy irkalapra írt Bálint Sándor, egy olyan dobozban találtam meg 1989-ben, amelyben nem Sára iratai, hanem Sándor bácsi olyan kézíratai voltak, amelyeket nem véglegesített. Ezt a levelet azért tartom közlésre föltétlen alkalmasnak, mivel Bálint Sándor és Sára kapcsolatának megértését segíti.

„Sárikám, ma kedden kaptam meg leveledet, és azonnal írok. Sajnos, ezen a héten nem tudok menni Hozzád – ezt korábban jeleztem Néked –, de a nagyhéten igen. Szeretnék most Veled és Melletted lenni, de azt hiszem, hogy nem sokat segíthetnék. Az ilyen dolgokat az embernek magának kell végigkínálnia, egyedül maga találhatja meg az orvosságot. Mindenki más, bármilyen közel álljon is hozzánk, valami hallgatag szeretettel segíthet, mint János a keresztfa alatt. Voltaképpen semmi, azonban mindennél több.

Azt írod Sárikám, hogy Lacit nem szeretem, tehát viselkedése mintegy közömbös lehet számomra. A dolog nem egészen így van. Tégedet csakugyan jobban szeretlek Lacikánál, azonban iránta sem voltam és vagyok közömbös, hiszen Rólad van szó. Lacikát irigyeltem, helyesebben csodáltam, mert azt adta neki, amit én hiába vártam Tőled: Magadat. Azt a legnagyobb ajándékot, amit egyáltalán másoknak adhatunk: a grand passion viharzó és gyöngéd ke-

26. Bálint Sándor szülőháza a Pálfi utca és a Csonka utca sarkán, 1994.

gyelmét, ezt a csodálatos önmegtagadást, magunknak ezt a krisztusi hasonlatosságát; meg akarunk halni valakiben, hogy százszoros életünk legyen.

Virágom, szeretném, ha szavaimmal nem okoznék semmiféle szomorúságot sem Neked. Kénytelen vagyok azonban most kimondani, hogy bár Lacikát a Te csodálatos szenvedélyed messzire, szinte önmaga fölé ragadta, mégis tele volt borongásokkal. Olyan tájakon járt Veled, amelyekre talán nem is álmodozott, de most visszakivánczik Egyiptomba, mert nehezen bírja a magaslati levegőt. És itt sajnálni kezdem Lacikát, kezdem nagyon szeretni, mert vesztébe rohan, amikor életének legnagyobb ajándéka, sorstoknak kiváltásos szépsége elől látszik meghátrálni. Istenem csak civilek tudnak hősök lenni? A katonák élete általában könnyebb, felszabadultabb, elegánsabb, hogy az élet nagy pillanataiban a szerelem és a halál urának színe előtt ne legyenek szorongásai és megfontolásai.

Még mindig hiszem azt, hogy Lacika nem operett katona, hanem a lovagok büszke és gyöngéd szellemi ivadéka. Egyébként ha Lacika nem Téged választ, teljesen boldogtalan fog lenni és jelentéktelen tucatemberré fog zülleni. Egyszerűen azért, mert elkapott, és bizonyára át is élt melletted egyet s mást az élet heroikus stílusából, az emberi magasrendűség követelményéből, abból az állhatatosságból, amely mindent kockára tesz, ha már egyszer rátette a kezét az eke szarvára. Csakugyan új mátriárkálizmus van keletkezőben, ha ilyen egyszerű dolgokra már az asszonynak kell emlékeztetni a férfiakat.

Ismétlem, szinte bizonyos vagyok benne, hogy Laci a maga és mások életét is el fogja rontani, mert végzettszerűen a Te mértékéhez fog már mérni mindent. Most talán még nem tudja, hogy nem tud Tégedet felejtani. Könnyű volna azt mondani, hogy az már az ő baja –, ha nem lennének keresztények. Isten legyen neki irgalmas azért a hűtlenségeért, amelyet önmagával szemben el akar követni.

Talán tudnék még ezt-azt írni Laciról, de legyen most elég ennyi. Bocsáss meg Virágom, ha esetleg fáj, de ez az operáló kés sorsa.

És most Angyalom, Rólad szeretnék néhány szót írni. Pétörke képe előttem, úgy írom ezeket a sorokat: lehetetlen, hogy ez a csodálatos kisfiú elmaradjon az édesanyjától. Lehetetlenség, hogy édesanyja ne találjon meg benne mindent, amit most elveszettek hisz. Lehetetlenség, hogy édesszülei ne örüljenek egymásnak, amikor rá néznek, ő meg rájuk mosolyog. Lehetetlenség, hogy édesanyja a maga sorsában csak az ószövetség vakságát lássa, csak valami humanista végzetet érezzen, és benne ne döbbenjen rá arra a keresztény teljességre, amely megcsúfoltságának nagypénteki szimbólumára máris az örök húsvétot ígéri, Sáríkáim, itt nem csak fizetésről, adósságtörlesztésről van szó, így csakugyan nagyon zsidó, nagyon jehovaszerű lenne a dolog. Itt vállalni kell mindent, ami ránk rovatott. Talán máris érted, hogy életünknek nem kell szükségszerűen sikerülnie, csak mi el ne rontsuk.

Most még nem örülsz ennek a rettenetes kiváltságnak, a keresztény malaszt ennyire királyi mértéktelenségének, de egyszer még büszke leszel rá.

Szeretettel ölel, és Isten szentjeinek boldog egyességében könyörög Éretted most: a megalázott és felmagasztalt szeretet húsvéti győzelemünnpére készülve: Sanyi.”

Az idézett levél nyilván mélyebb elemzést igényel, hiszen sokkal több van benne, mint amennyit mi megérthetünk belőle. Üzenetét ők ketten tudták, mi csak sejtjük. Mindenesetre hatalmas, megrázó erejét mi is megéreztük. Mint ahogyan megéreztük, és egy életre meg is értettük a levélben rejlő Bálint Sándor-i önmegtagadás és engedelmisség oly csodálatos, Őt idéző kegyelmét.

És itt érdemes és szükséges idéznünk *Dávid L. Szaniszlót*, aki aképpen sommázza Bálint Sándor és Sára asszony életét: „Bálint Sándor ártatlan és tiszta ember volt. De igen hosszú éveket együtt, egy lakásban élt azzal a nővel, akitől a házasság érvénytelensége miatt (...) elválasztották. Hiába vagyunk biztosak, hogy együtt élésük tiszta volt, és szűzi – nem bizonyítható. Adja Isten, hogy bődületesen tévedjek.”

Szaniszló atya föltétlen érezte, hogy utolsó mondatának nagy súlya van. Ám a „tévedését” maga Bálint Sándor támasztja alá, Sára-hoz írott levelében: „... Lacikát irigylem, helyesebben csodálom, mert azt adta neki, amit én hiába vártam Tőled: Magadat.”

De vajon szükséges-e a szűzies élet igazolására ott, ahol Isten és ember előtt kötött házasságban élt egy emberpár?

Ugyanis a házasság nem áll útjában a házaselet természetes folyamatának. Vagyis, az egy fedél alatt élés a legtermészetesebb Bálint Sándor és Sára asszony esetében mindaddig, amíg az asszony a lakásból el nem megy, illetve, amíg kérésére az Egyház semmissé nem teszi a házasságukat.

A *Boldog-dosszié* leveleiből további idézeteket tartok szükségesnek, hogy általuk méginkább megismerjük Bálint Sándort, hiszen vallom, hogy ezeknek az idézeteknek a megértése képes bennünk felépíteni azt a Bálint Sándort, akinek az életét hivatott bemutatni ez a dolgozat.

„A Magyar Katolikus Püspöki Kar Titkárságának küldött anyagot megkaptam, egyúttal meg is köszönöm. Az ügyet a soron következő konferenciák egyikén tárgyaljuk, eredményéről értesítést küldök.” (*Várszegi Asztrik*)

„Méltónak ítélem azokat a megnyilatkozásokat, amelyekkel Szeged városa Szülöttének emlékét megörökíteni igyekszik.” (*Paskai László*)

És most olvassunk bele egy Szegeden, 1947-ben tanuló kispap Érdre, szüleinek írott levelébe.

„Ha már a népiségnél tartunk, meg kell említenem Bálint Sándort. Fiatal egyetemi tanár, a vallásos néprajz elsőrangú ismerője: aranyos ember, nagy műveltségű kegyelem embere.” (*P. Chilla (Csongor) Rajmund*)

„Szívemből örülök a hírnek. Kívánom, legyen erőd végig vinni a dolgot. Isten áldása legyen törekvéseden. (*Dr. Barna Gábor*)

Végezetül hadd idézzem *P. dr. Bálint József* jezsuita atyát: „Isten segítsen, hogy nemes szándékodat végre tudd hajtani. Ha egy világi embert a 20. századból oltárra lehet emelni, az Bálint Sándor.”

Bálint Sándor tehát bennünk él, bennünk élhet. Az őt egyre többen tisztelő, az újabb és újabb fel-, illetve megismerők naponta idézik: legyen akár baráti beszélgetés vagy tudományos előadás. Ez azt jelenti, hogy az általa föltárt, megírt magyar népi vallásosság és az egész kereszténység vonatkozó hagyományvilágának ismerete nélkül már meg nem lehetünk. Nem elég Őt idézni, nem elég műveit olvasni. Vele kell mennünk most is, hiszen kezét nyújtja felénk.

Hányszor és mennyiszor olvashatjuk egy-egy művében: „Ennek a témának a részletesebb kutatása és megírása, hovatovább a más keresztény vallások hagyományával való összehasonlítása a jövő kutatónemzedékének lesz fontos dolga, kötelessége.” Bálint Sándor reánk ezt hagyta örökül.

BÁLINT SÁNDOR-ALAPÍTVÁNY

Lang Ernő az 1980-as évek derekán úgy határozott, hogy alapítványt tesz Bálint Sándor nevével, és tiszteletére. „Megtettem azért – írta egyik levelében –, hogy az Őt követő szakrális néprajz művelőit, kutatóit, íróit támogathassam. Azt érzem, hogy ebben a rosszululó világban egyre nagyobb szerep jut a szakrális néprajz Bálint Sándor-i üzenetének. A díj odaítélését a Magyar Tudományos Akadémia kezeli: elvégzett, vagy elvégzendő szakrális munkáért, évente. A díjban egy Borsos Miklós által elkészített Bálint Sándor éremről, illetve egy dollárösszegekről, mint alapítványi tőke – kamatairól van szó, amelyet a Bálint Sándor-hagyaték kuratóriuma javaslatára is a Magyar Tudományos Akadémia ítélhet oda.”

BÁLINT SÁNDOR SZOBRA A SZEGEDI PANTHEONBAN

Egy ízben többedmagammal jártam fönn Sándor bácsi lakásán. Volt ott egy általam ismeretlen, külföldön élő katolikus magyar pap is. Amíg mi beszélgettünk, ő kitekintett a nyitott erkélyajtón, és csak onnan szólt oda Bálint Sándornak: „Te Sanyi, itt a ház előtt van egy kis aranyos tér, mintha éppen a te szobrod számára alakították volna ki. Én máris ott látlak tégedet” – és neveltünk. Sándor bácsi a maga szerénységével tiltakozott: „Hallani sé akarok róla!”

Unokahúgának *Kosóczkiné Kormányos Saroltának* mondotta egy alkalommal, amikor a családon belül a szegedi szobrokról beszélgettek, és valaki azt mondta: „Elgyün az idő, amikor Sanyi, neköd is szobrot emelnek itten.” – „Sárikám, akadályozzátok mög, hát nem érdemlök én ilyen kitüntetést.”

A már meglévő emlékhelyeinek szinte koronája lett az esemény, amikor a *Szathmári Gyöngyi* szobrászművész által elkészített mellszobrát, a nagy Tudós 90. születésnapján elhelyezhettük a Pantheonban.

27. *Bálint Sándor szobra a szegedi Pantheonban, 1994. A szobrot Szatlmáry Gyöngyi készítette.*

A szobrot dr. *Juhász Antal* egyetemi tanár, a néprajzi tanszék vezetője avatta fel, emlékezve tanárára, Szeged városának Dugonics András után-mellett legnagyobb Fiára. A szoboravató ünnepségen a tápai hagyományörző együttes tagjai Szeged környéki népdalokat adtak elő.

Szintén 1994-ben került sor az alsóvárosi temetőben, a sírján levő, időközben kidőlt sírkeresztjének kicserélésére.

Új keresztet *Polyák Ferenc*, kecskemét-matkópusztai fafaragó művész készített. Ugyanarra az időre a város elkészítette a sír előtt elvezető, addig földes-füves utat: most aszfaltjárda van. Amikor a fafaragó művész sajátkezűleg, a rokonságával együtt felállította az új sírkeresztet, munkájuk végén közösen imádkoztak Bálint Sándorhoz. Megható volt látni, érezni a Szegedtől távolabb élő emberek Bálint Sándor-tiszteletét, ami azt jelezte, hogy lélekben sokan egészen közel vannak hozzá.

„Sándor bácsi minálunk, kis tanyánkban is járt, nem is egyszer. Édősanyám szép, régi imádságokat mondott el Sándor bácsinak.

Istenöm, soha nem gondoltam, hogy valamikor majd én faraghatom mög a sírkörösztjt. Mögtöttem. Ez az én főhajtásom Sándor bácsi előtt.”

Az új sírkeresztet Ágoston, ferences atya szentelte föl, alsóvárosiak, és a Bálint Sándor-hagyaték kuratóriuma tagjainak jelenlétében, ami után a régi magyar Himnuszt énekeltük el közösen.

28. Az új sírkereszt az alsóvárosi temetőben levő sírkertben. Készítette Polyák Ferenc, 1994.

BEFEJEZŐ SZAVAK

1995-öt írunk. Bálint Sándor immárom tizenöt éve halott. Az évfordulón, május 10-én most is sokan együtt voltunk, hogy közösen imádkozzunk Érté. És Hozzá.

Imádkoztunk, hogy legyen a szögedi nemzet mennyei pártfogója. Közbenjárását kértük az általa oly nagyon tisztelt és szeretett Szűz Máriánál – Fia színe előtt, hogy ezt a várost, és népét kerüljék el veszedelmek és betegségek. Hogy az emberek, a családok szeretetben és békességben, megértésben éljenek: a Házi Áldás üzenetének fényében.

Végezetül az 1965-ből származó rendőrségi kérésre a szegedi egyetem elkészített nyilatkozatából idézünk részletet. Ezzel zárjuk a Kedves Olvasóknak ajánlott munkánkat, amellyel igyekszünk segíteni a legtisztább Bálint Sándor-kép kialakításban. Ugyanakkor a Gondviselés oltalmába ajánljuk Öt, gyarló-halandó magunkkal együtt.

„A néprajztudomány hatalmas és szellemi tudásának művelője. Előadásait adatgazdagság, élvezetes, ízes előadásmód jellemzi. Meggyőződésétől áthatott vallásosságától, és ugyancsak nagyon erősen beidegződött egyéb ideális szemlélettől nem tudott, és nem is akart elszakadni. Jószándékában azonban nem kételkedtünk, mert semmi jele nem volt annak, hogy hallgatóit helytelen világnézeti, vagy politikai irányba akarná befolyásolni. Kétségtelen tény, hogy Szeged számára Bálint Sándor tudományos munkássága nagy érték.

Bálint Sándor kitüntetésben nem részesült. ... Visszavonultan élt, semmi féle társadalmi aktivitásról nem tett tanúságot. Magatartását társadalmi vonatkozásban a demokrácia iránti lojalitás jellemzi.

Fegyelmi eljárás alatt ezideig nem volt.”

A fent közölt nyilatkozat-részlet a rádióban, Bálint Sándor születésének 90. évfordulóján, 1994. augusztus elsején hangzott el, amelyet követően *Ördögh Csilla* szerkesztő megjegyezte: „Az informátorok segítő szándékához kétség nem férhet. A tények így is megdöbbentő módon árulkodnak Bálint Sándor érdemeiről. Anél-

kül, hogy Ő bárminemű elismerésre, megbecsülésre bármikor is igényt tartott volna.

Szeretetre, megértésre annál inkább.

Ebből is, abból is juthatott volna több a számára. ...

IMA BÁLINT SÁNDOR BOLDOGGÁ AVATÁSÁÉRT

Istenünk! Te megengeded nekünk, hogy a kegyelmedet felhasználó embereket, mint példaképeket magunk elé állítsuk és a magunk hivatásában, életében követni próbáljuk. Sándor szolgád szeretett Téged és mindig figyelt lelkiismerete szavára, amelyben a Te szavadat akarta felismerni és utasításodat megvalósítani. Ezért képezte magát, ezért ment a nép közé, hogy a magyar vallásos kultúra gyöngyszemeit mindnyájunk számára hitet növelő kinccsé tegye. De megalázottságának és szenvedéseinek útján is benned bízott, Téged nézett és a te erőddel győzött emberi szenvedélyein. Add meg neki a hozzád hűségeseeknek megígért mennyei örök életet és add meg nekünk, hogy őt a boldogok között tisztelhessek és így méginkább példaképünknek tarthassuk.

Krisztus a mi Urunk által. Amen.

IMA ISTENBEN BOLDOGULT

BÁLINT SÁNDOR PÁRTFOGÁSÁÉRT

Te, aki annyira ismerted az emberi gondokat és nehézségeket és oly sokszor győzedelmeskedtél Isten erejével a világ csábító kísértései felett, aki az emberek hálátlansága ellenére is az Úr segítségével mindenkinek szeretetet tudtál viszonzásul nyújtani, járj közbe jelen gondjaim miatt az Úrnál és kérd őt, hogy a te közbenjárásodra hallgassa meg kérésemet és adja meg a kért kegyelmeket. Tudjuk, hogy az Úr szívesen veszi, hűséges szolgálóinak könyörgését és teljesíti azokat, ha a kérőnek is lelki javára válik, járj közbe értünk Istenünk színe előtt, hogy a jelen gondjaink az ő akarata szerint oldódjanak meg. Amen.

FELHASZNÁLT IRODALOM

BÁLINT SÁNDOR

- A hagyomány szolgálatában. Bp., Magvető, 1981.
Karácsony, húsvét, pünkösd. Bp., Szent István Társulat, 1973.
Néprajz és nevelés, Szeged, Prometheus, 1934.
Sacra Hungária. Kassa, Veritas, 1943.
Szeged Alsóváros, Bp., Szent István Társulat, 1982.
Szegedi Szótár, Bp., Akadémia Kiadó, 1957.
Ünnepi kalendárium I.–II. Bp., Szent István Társulat, 1977.

BÁLINT SÁNDOR – BARNA GÁBOR

- Búcsújáró magyarok. A magyarországi búcsújárás története és néprajza. Bp., Szent István Társulat, 1994.
Bálint Sándor emlékszáma. Tiszatáj. Szeged., A Csongrád megyei Tanács lapja, 1987. 8. szám
Bálint Sándor emlékszáma. Szegedi Műhely. Szeged. A Somogyi Könyvtár kiadása, 1990. 1–4 szám

CSAPODY MIKLÓS

- A kultúra és az emberség biztonsága. Bálint Sándor válaszol Csapody Miklós kérdéseire. Forrás, Bács-Kiskun megye Tanácsa folyóirata, 1981. 6. szám 60–74.

DANKÓ IMRE

- A „szögedi nemzet” krónikása. Hajdú-Bihar megyei Napló, 1989. május 17.

DÉKÁNY ENDRE

- A lélek él – a szellem élni fog. Bálint Sándor sírjánál. Új Ember, 1987. október 22.

ERDÉLYI ZSUZSANNA

- Bálint Sándor idézése. Vigilia, Bp., Actio Catholica, 1981. 5. szám. 289–294.
Örömré és becsületre. Új Ember, 1982 május 16.

GRESÓ ERZSÉBET

Bálint Sándorra emlékeztek. Délmagyarország, 1990. május 29.

GYURIS GYÖRGY

Búcsú. Somogyi Könyvtári Műhely. Szeged. A Somogyi Könyvtár kiadása, 1980. 3. szám 95–96.

HETÉNY JÁNOS

Bálint Sándor emlékére 1. „Amire az életemet feltettem.” Új Ember, 1984. április 29.

Bálint Sándor emlékére 2. „Anima Candida”, Egyre tisztultabb láttással. Új Ember, 1984. augusztus 5.

Bálint Sándor emlékére 3. „Aki tovább álmodja, alkotja, kifejezi...” Új Ember, 1984. augusztus 12.

Az Úr készen találta Őt. Új Ember, 1985. május 26.

Az utolsó szó jogán. Bálint Sándor és Hamvas István emlékének.

Új Ember, 1987. július 7.

HORVÁTH DEZSŐ

Bálint Sándor emlékére. Csongrád megyei Hírlap, 1994. július 30.

JUHÁSZ ANTAL

Bálint Sándor emlékére. Délmagyarország, 1990. május 10.

KILIÁN ISTVÁN

Bálint Sándor nyomában. Vigilia, Bp. Actio Catholica, 1981. 5. szám 296–303.

KOMOLY PÁL

Bálint Sándor magántanári képesítése. Somogyi Könyvtári Műhely, Szeged, Somogyi Könyvtár kiadása, 1983. 4. szám 246–251.

LANG ERNŐ

Ötvennégy levél – negyvenöt válasz. Adelaide, 1984.

LELE JÓZSEF

Emlékeim Bálint Sándorról. Somogyi Könyvtári Műhely, Szeged, A Somogyi Könyvtár kiadása, 1984. 1–2. szám. 47–68.

LELE JÓZSEF IFJ.

Bálint Sándor professzor emlékére. Dunántúli Napló, 1980. június 7.

A hagyomány szolgálatában. Bálint Sándor gyűjteményes tanulmánykötetéről. Dunántúli Napló, 1981. november 22.

Megalakult a Bálint Sándor kulturális közösség. Új Ember, 1985. január 1.

Fohász(ok) Bálint Sándorért. Szeged. A város folyóirata. 1991. 14. szám 47–48.

A szentéletű szegedi tudós, 1–2. Új Misszó (Miskolc), 1993. 3. és 4. szám 6–7.

Ahova nem kellett a szentéletű szegedi tudós szobra. Új Misszió, 1993. 7. szám 8.

Kortárs emlékezések a „Boldog” dossziéból. Szeged. A város folyóirata, 1994. 7–8. szám 17–19.

Új sírkereszt Bálint Sándornak. Délmagyarország. 1994. augusztus 2.

Bálint Sándor sírjánál. Keresztény Élet, 1994. augusztus 14.

Bálint Sándor Mária-tisztelete, 1–2. Új Misszió, 1994. 9., 10., és 11. szám 6–7.

Másfél évtized nélküle. Bálint Sándor emlékére. Új Misszió, 1995. 5. szám 24–25.

PÉTER LÁSZLÓ

Bálint Sándor hazahűsége. Délmagyarország, 1987. augusztus 1.

SÓTÉR ISTVÁN

Bálint Sándor emléke. Élet és Irodalom, 1984. augusztus 10.

TÓTH BÉLA

Sándor bátyánk. Tiszatáj, Szeged. A Csongrád megyei Tanács lapja, 1980. 6. szám 86.

TÓTH SÁNDOR

Emléktábla Bálint Sándornak. Új Ember, 1984. augusztus 19.

Szeged szentéletű tudósfia. 90 éve született Bálint Sándor. Keresztény Élet, 1994. augusztus 13.

TÜSKÉR GÁBOR

Bálint Sándor (1904–1980). Életünk. Szombathely. Vas megye Tanácsának Irodalmi, Művészeti és Kritikai folyóirata, 1982. 7. szám 648–652.

VEJCSOV MÁRTON

Paleae Sunt. Életrajztöredék Bálint Sándorról. Kézirat, Szeged. 1994.

FÉNYKÉPEK JEGYZÉKE

1. A Szeged-alsóvárosi Haviboldogasszony templom főoltára.
2. Fekete (Szerecsön) Mária-kép az alsóvárosi templomban.
3. A szülők, 1895.
4. Sanyika, 1906.
5. Hintaló mellett: édesanyjával és fiúrokonokkal, 1907.
6. Érettségi kép, 1922.
7. A fiatal tanár, 1931.
8. Esküvői kép, 1935.
9. Tápén: Sárával a Lele családnál, 1938.
10. Családja és rokonai körében, 1943. Ülnek (első sor) balról: Balogh Istvánné Kormányos Rozál, Bálint Sándor, ifj. Balogh István, Bálint Sándorné Kónya Anna, ifj Kormányos Antal, Bálint Anna; Állnak (balról): Balla Sándor, Berczely Anzelm Károly, Kránitz Imre plébános, Kormányos Illés, Ortutay Gyula (behajolva), id. Balogh István, id. Kormányos Antalné Sípos Etel, idősebb Kormányos Antalné Kónya Rozál. A felvétel Bálint Sándor szülői házában, disznótóri ebéd után készült.
11. Keresztelőn Kocsis Istvánéknál, 1963.
12. Baranyai gyűjtőúton, 1976.
13. Kovács Tibor újmisés pappal, 1976.
14. Holcsik Benjámin kisteleki „szentembör”-rel, 1976.
15. Hamvas István plébánossal, 1977
16. A Tápai Krisztus előtt ifj. Lele József és Juhász Antal társaságában, 1978.
17. A csempeszkopácsi templomajtóban, 1978.
18. Szent Lénárd szoborral két pap társaságában. Szany, 1978.
19. A visszatért, nagybeteg feleségével, 1979.
20. A koporsóban, 1980.
21. A gyászmisén, 1980.
22. Temetése az alsóvárosi temetőben, 1980.

23. Emléktábla avatás a szülőházán (Szeged, Pálfi u. 72.) 1984.
24. Szobrának avatása a Mátyás téren, 1989. A szobrot Kalmár Márton készítette. Avató beszédet dr. Ilia Mihály és Csonka István mondott.
25. A szobor előtt Hetény János plébános, 1989.
26. Bálint Sándor szülőháza a Pálfi utca és a Csonka utca sarkán, 1994.
27. Bálint Sándor szobra a szegedi Pantheonban, 1994. A szobrot Szathmáry Gyöngyi készítette.
28. Bálint Sándor új sírkeresztje az alsóvárosi temetőben levő sírkertben, 1994. A keresztet Polyák Ferenc faragta.

A FÉNYKÉPEK EREDETE A FELVÉTELEK KÉSZÍTŐI

Bálint Sándor hagyatékából: 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 13, 15, 19, 20, 21, 22

Börcsök Vince 14

Dömötör Mihály 1, 2

Lantos Miklós 12, 17, 18, illetve a címlapom lévő

Lele József, ifj. 24, 25, 26, 28

Moldován Domokos 16

Nagy Ádám 23

Toppantó Istvánné 27

TARTALOMJEGYZÉK

Előszó.

Gyulai Endre Szeged-csanádi megyés püspök írása	5
Bölcsőhely	7
Indulás a Belváros felé	16
A díjtalan gyakornokságtól a tanári katedráig	18
A népi hitélet-kutatás	22
A szeretetre méltó „idegenvezető”	26
Szépnek indult házaselet	27
Magára maradottan	30
Vád alatt	35
Újra szabadon	36
Sára asszony visszatér	38
Újra egyedül	46
Visszatérő élet- és munkakedv	47
Meghalt Bálint Sándor	48
Temetése	50
Életmúltatások	55
Emlékhelyei	58
A „Boldog”-dossziéból: cikk-, tanulmány-, és levélrészletek	63
Bálint Sándor-alapítvány	81
Bálint Sándor szobra a szegedi Pantheonban	81
Befejező szavak	84
Ima Bálint Sándor boldoggá avatásáért	87
Ima Istenben boldogult Bálint Sándor pártfogásáért	88
Felhasznált irodalom	89
Fényképek jegyzéke	93
A fényképek eredete, a felvételek készítői	95

IFJ. LELE JÓZSEF

1938-ban születtem Tápén, „...a szegedi nagytájnak hagyományokban leggazdagabb néprajzi szigete”-n, gyékényező parasztcsaládban. Igaz, édesapám hentes és mészáros mesterként kereste családjunk kenyerét, ám szükségképpen vissza-vissza kellett térnie a gyékényezéshez.

Ketten vagyunk testvérek: egy húgom van.

Elemi iskolába Szegedre, a Miasszonyunkról nevezett iskolánővérek zárdájába jártam 1948-ig, majd pedig Tápéra. Családjunkat kuláknak minősítették, ez miatt a középiskola akkor vágy maradt a számomra, és lettem hentes tanonc a Pick szalámigyárban. Ott dolgoztam 1952 és 1968 között.

1962-ben megnősültem. Egy gyermekem, és három lány unokám van.

Időközben létrehoztam Tápén egy falumúzeum jellegű néprajzi magángyűjteményt, amely munkára Bálint Sándor biztatott.

1970-ben a Gondviselés segítségével mégis teljesülhetett gyermekkori vágyam: a szegedi Móra Ferenc Múzeum néprajzosa lettem. Elsősorban Tápé szellemi és tárgyi hagyományait kutatom és gyűjtöm - ezen belül, és már nem csak szülőhelyemen - a vallásos népeletet.

1972 óta rendszeresen publikálok szakmai folyóiratokban, monográfiákban, napi-, heti-, és havilapokban, természetesen elsősorban vallásos témakörökből.

Ugyanezekből a tárgykörökből a rádióban és a televízióban rendszeresen tartok előadásokat.

Munkásságomért 1984-ben Juhász Gyula díjat kaptam.

